

Fususul Hikem'in Sırları

Rahman ve Rahim, Allah ismi ile. Övgü,
Alemlerin Rabb'i Allah içindir. Salat ve
Selam Allah'ın elçisi üzerine olsun.

Selam üzerimize olsun. “Fususul Hikem'in
Sırları”, Sadreddin Konevi hazretlerinin
“el fukuk fi esrarı müstenidati hikemil
fusus” adlı kitabının İz Yayıncılık
tarafından çıkartılmış Ekrem Demirli
çevirisidir. Bu kitap, Muhyiddin İbn Arabi
hazretlerinin “Fususul Hikem” adlı
kitabında yer verdiği *kelimeler* üzerine

açıklamalardır; yoksa kitabın kendisinin açıklaması değildir. Biz de bahsedilen kitapta açıklananların daha net anlaşılması ümidi ve gayesiyle, metni düzenledik, felsefi dilden soyutladık, kısalttık, sadeleştirdik, kendisine ifadeleri tamamlayıcı eklemeler yaptık ve aynı isim altında sizlerle paylaşıyoruz. Dolayısıyla bu metin, kitabın bire bir çevirisi olarak değil, kitapta anlatılanların özü olarak değerlendirilmelidir. Kitabın bire bir çevirisi ise yayımcıdan temin edilebilir.

Ahmet Noyan Kızıltan

<http://www.thereisonlywe.info>

Adem

Ademi (veya insani) kelimenin (hakikatin) uluhiyet (ilahiyat) mertebesine (seviye) has kılınmasının sebebi “ahadiyet'i cem” (birleştirici/toplayıcı/bütünleyici birlik) ile ortaklıktır. Nitekim, “Allah” ismi ile ifade edilen uluhiyet mertebesi şunları kuşatır: Bütün ilahi isimlerin özelliklerini, bu isimlerin detaylandırılmış hükümlerini ve başlangıçta bu isimlerin kendilerinden kollara ayrılan ve hükmü onlarda sona eren bağıntıları. Bahsedilen bağıntılar ile Zat arasında bir isim vasıtası yoktur. Nitekim uluhiyet açısından, isimlerden başka şeyler ile Zat arasında da herhangi

bir vasıta yoktur. Dolayısıyla yüceden aşağıya doğru gözlenen, hakikatlerden perdelenmenin yol açtığı ilüzyondur.

Varlık mertebelerindeki en aşağı nokta -ki insanlıktır- aşıldığında ise uzaklık giderilir ve hüküm başa, yani zirveye döner.

Hakikati ve mertebesi açısından insan ile Hakk arasında hiçbir vasıta yoktur. Çünkü insanın hakikati zorunluluk ve imkan hükümlerini birleştiren berzahlıktan (ortada bulunmak) ibarettir. Dolayısıyla insan, hem etken hem de edilgen olmakla iki tarafı da kuşatır. Bu sebeple tüm varlıklardan daha önce ve aynı zamanda da daha kıdemli olmaktadır.

İnsanın son olmasının sırrı, hüküm ve eserlerin başta kendisinden çıktıkları gibi tekrar insanda sona ermeleri, aşikar ve gizli olarak onda toplanmış olmalarıdır. Şöyle ki, Hakk'ın bütün işlerini ve bunların hükümlerini birleştiren (genel/büyük) işin hükmü devridir (dairesel). Söz konusu bu işin hükmü ve ana işlerden ibaret olan bu işin gereksinimlerinin -ki bunlara gayb (bilinmezlik) anahtarları denir- hükmü de devridir. İşte bu nedenle devir sırrı, varlıkların hallerinde, hükümlerinde ve zatlarında belirmiştir. Çünkü felekler (gökler) de gayb anahtarlarından meydana geldikleri gibi, akıllar ve nefisler

de, cisimler ve cisimlerin ilimleriyle olan hükümleri açısından manevi felekler gibidirler. Böylelikle kuşatma özelliği ve devir, hem manada, hem de surette ortaya çıkmıştır.

Akıllar ve nefsler, vasıtaların çokluğu ve azlığı, zatlarındaki çokluk hükümlerinin fazlalığı ve azlığına göre Hakk'ın katında farklı mertebelerde buldukları için, felekler hüküm ve kapsamda farklılaşmıştır. Buna göre en şerefli akla -ki İlk Akıl'dır- en yakın olan felek, kuşatması en fazla ve kendisindeki çokluğun en az olduğu felektir.

Derecelenme buna göre büyükten küçüğe

doğru devam eder.

Aydınlanmış akıl ve hakiki gözlem alanında durum böyle olduğu için, ilahi emir ve sünnet, ilahi yardımın varlıklara ulaşmasını ve hükmün ilahi mertebeye dönüşünün devri olmasını gerektirmiştir. Buna göre ilahi inayet, Feyz-i Akdes'den (Mutlak Kutsallık Feyzinden) berzahlık ile ortaya çıkar ve Akl-ı Evvel (İlk Akıl) mertebesine ulaşır. Akl-ı Evvel, Kalem diye ifade edilir. Buradan sırasıyla, Levh'e (Levha), Arş'a (Taht), Kürsü'ye, feleklere (gökler), unsurlara (elementler), müvelledata (maden-bitki-hayvan) uğrayarak, her mertebenin özelliği ile

boyanmış bir halde nihayette insana
ulaşır.

Bu inayetin kendisine ulaştığı insan, süluk
(dikey yolculuk) ve uru etmekle
(yükselmek), kendi asli mertebesi olan
berzahlık ile birleşmek için akıl ve nefsleri
kendi zati ve asli münasebeti ile aşan ve
onlarla birleşen kimselerden olabilir. Bu
durumda bu kişiye ulaşan yardım, (daha
nce geçilen mertebeler dolayısıyla)
okluk içinde çokluğun ve okluk suretinin
en ileri derecelerine vardıktan sonra,
Çokluğun birliğiyle berzahlığa ulaşır.
Ahadiyeti (birlik) takip eden vahdaniyet
(teklik), bu berzahlığın özelliklerindedir.

İlk Akıl'a ulaşan feyzin kendisinden ortaya çıktığı makama (Feyz-i Akdes) ulaşılmasıyla daire (varlık dairesi) tamamlanır. Bu bir sırdır ki, bunu bilmeyen ve buna tanık olmayan kimse, Allah'ın **“Emrin bütünü O'na döner.”**(Hud, 123) ayetinin hakikatini anlayamaz.

Bu kamil (olgun) kişi için birleştirici sureti itibariyle **“O en güzel surette yaratılmıştır.”**(Tin, 5) ve sonsuzluğa dönen hakikati açısından da **“Ecri (ödülü) sınırsızdır.”** denilmiştir.

Adem'e bütün isimlerin öğretilmiş olması bununla ilgilidir. Allah'ın, Adem'i Kendi

sureti üzere yaratmış olmasının ve dolayısıyla insanın Hakk'ın halifesi olmasının sırrı da burada yatar. Bu özelliğe sahip olmayan insan ise aşağıların aşağısındadır. Bunun nedeni, o insanın çokluğu yüzünden kendi aslı olan vahdaniyet makamından uzaklığıdır. O, çokluk derecelerinin en derinine düşmüş ve orada kalmıştır. Aşağıların en aşağısında durduğundan, yükselip dairenin yarısını, yani tepe noktasını aşmamıştır. Kamiller de bu ulvi (yüce) mertebeden inmiş olsalar bile, (dairenin yarısını aşmakla) onlar inişlerinde yükselmişlerdir. Nitekim Peygamber Efendimiz (Salat ve Selam üzerine olsun)

için şöyle denilmiştir:

*Allah seni Adem'den seçmiştir,
Sen inmeye devam ettikçe yükseliyorsun.*

Açıklanan sebepten,

- Adem (veya kamil insan) ilahi mertebeye tahsis edilmiştir.
- Mana açısından ilk, suret açısından son olmuştur.
- Zorunluluk hükümlerinin kaynağı olan vahdaniyet özelliğindeki hakikat ile imkan hükümlerinin kaynağı olan çokluk hükümlerini kendinde toplamıştır.
- İşin sonunda vahdaniyete ulaşmıştır.

Adem'in (veya kamil insanın) vahdaniyete

ulaşması şu hakikattendir: Herhangi bir şey sınırı aştığında, zıddına ulaşır.

Dolayısıyla (aşağıların en aşağısında bulunmanın verdiği imkanla) çokluk sınırının aşılması, teklige ulaşılmasına imkan vermiştir.

Madde, yaratmanın kendisinden, kendisinde ve kendisi sayesinde gerçekleştiği şeydir. Hakk, indirmiş olduğunda kitaplarında yaratmaya “kavl” (söz) ile işaret etmiştir: “**Bir şeyi irade ettiğimizde, ona sözümüz...**”(Nahl, 40)

Zat ile kendisine ait olan eser arasında

sadece söylenmiş sözler vasıta olup da eser, kendi temsil ettiği hakikate saf bir ayna olursa, bu fiilin ismi “kelam”, kendisi ile ortaya çıkan eser de “kelime” olur. Bu durumda fiil Zat'ı takip eder -ki bu Hakk'ın fiilinin, zati ile beraber olmasıdır. Dolayısıyla böyle bir fiil zorunludur ve Hakk'a nispet edilir. *Kelime* her ne kadar Zat'a olabildiğince yakın olsa da, zati mutlaklık bu tarzda ortaya çıkan şeyden ayrılır. Bu yüzden *kelime*, ne mutlak anlamda Hakk'ın kendisidir, ne de Hakk'dan ayrıdır; ama Hakk'ın elçisidir. Fail olan Hakk ve meydana gelen şey arasında, varlıksal bir aracı ya da mazhar

(kendisinde görüldüğü) bir suret bulunup, fiilin gerçekleşme yeri ve kudretin nüfuz mertebesi olan eserin mertebesi o şeyi gerektirdiğinde ise bu “kavl” diye isimlendirilir. Çünkü bütün tesir alan şeylerdeki ilahi tesir, eserin mertebesine göre meydana gelir ve ortaya çıkar. Dolayısıyla bu tarzda ortaya çıkan şey ile Hakk'ın zatı arasında, şeyin üzerinde bulunduğu merteye, hakikat üzerine örtülmüş bir perde ve Hakk'dan uzaklık sebebi olur.

İlahi harfler, Hakk'ın eşyaları Kendi birliğindeki varlıkları açısından akletmesidir. Bu akletmenin bir benzeri,

insanın bir şeyi ilime dayanmadan,
suretten yoksun olarak nefsinde
tasarlamasıdır. Bu tür tasarımlar,
manevi, zihni ve hissi karışımdan yoksun
tekel tasarımlardır ve Mefatihü-l Gayb
(Gayb Anahtarları) diye isimlendirilirler.
Onlar, -herhangi bir nitelikten yoksun-
zati isimlerin ve asıl işlerin esaslarıdır.
Hakikatler, bu tasarımların
gereksinimleri, yani dayanak noktalarıdır.
Tasarımların sonuçları ise kendilerinin
ayrıntılılandırılmasıdır.

İkinci akletme ise, (yaratılmışlıkla
nitelenmeyen, parçalanabilir olmayan)
zati, yani mutlak ilim mertebesinde -zati

değil- göreceli farklılaşmaları bakımından hakikatler hakkında gerçekleşir. Bir önceki merteye, hakikatlerin hakikatinin akledilmesi idi. Bu ise *resmedilme* mertebesidir. Bu yüzden, bu mertebeye işaret etmek amacıyla şöyle denilir: “Eşya Hakk'ın nefsinde resmedilmiştir.” Ancak, eşya arasındaki farklılaşmanın zati olmayıp, ilmin bir niteliği olarak ortaya çıktığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Zati ilim mertebesinde hakikatler:

- Gereksinimlerinden soyut olarak akledildiklerinde “gaybi harf” olurlar.
- Gereksinimleriyle akledildiklerinde “gaybi kelime” olurlar.

- Feyiz veren varlığın, -gereksinimlerine değil- yalnızca kendilerine bitişmesiyle akledildiklerinde “varlıksal harf” olurlar.
- Feyiz veren varlığın, hem kendilerine, hem de gereksinimlerine bitişmesiyle akledildiklerinde “varlıksal kelime” olurlar.

Arapça temel alındığında, kelimeler insan aleminde en az iki harften oluşur.

Bunların sayısı beşe kadar ulaşabilir.

Terkip (bileşim, düzenlenme) dereceleri de böyledir; ikiden başlar, beşde sonlanır.

Zorunluluk açısından “varlık” ile, imkan açısından ise “var olabilirlik” ile nitelenen

İlk Akıl'ın sadece bir çeşit terkibi vardır.
Çünkü o, en basit varlık olmasıyla
bunlardan başka bir nitelik kabul etmez.
Hakk'a olan bu yakınlığı sebebiyle zorunlu
sayılır. Diğer akıllar da bu açıdan aynıdır.
İlk Akıl ile diğer akıllar arasındaki fark, İlk
Akıl'ın bu akıllar ile Hakk'ın zatı arasında
vasıta oluşu dolayısıyla onların
hükümlerinin artması ve İlk Akıl'ın onlara
göreliliği olan basitliğidir. Ancak burada
akledilen çokluk, -varlıksal değil- gaybi
olduğundan tüm akıllar aynı mertebede
kabul edilirler.

Feleki nefesler ise bir olan Varlık'ın üçüncü
mertebesinde dirler. Dolayısıyla akıllar iki

harfden oluşan kelimelere benzedikleri gibi, bunlar da üç harfli kelimeler gibidirler. Onları basit cisimler takip eder ve en son da insani alemde beş veya daha fazla harfle temsil edilen bileşik cisimler gelir.

Yaratıklara varlık bahşeden Rahmani nefes de bu beş esasa yayılır. Dolayısıyla insani harflerin mahreçlerinin (bedenden çıkış noktalarının) esasları da beştir; kalbin içi, göğüs, boğaz, hançer, iki dudak. Bunlar, asılların (İlk Akıl, diğeri akıllar, nefis, basit cisim, bileşik cisim) mertebelerinin benzerleridir. Diğeri mahreçler de bunlar arasında ortaya

çıkarlar.

İndirilmiş bütün ilahi sözlerde yaratılış tertibine riayet edilmiştir: a) Harf, b) Kelime, c) Ayet, d) Sure, ve en son da hepsini birleştiren kitap gelir. Kitaplar da cinsler gibi dört tanedir: Tevrat, İncil, Zebur, Furkan ve birleştirici Kur'an.

İnsan, zorunluluk ve imkan hükümlerini kendinde topladığından “kitap” diye isimlendirilmiştir. Kitapların ve içerdikleri şeylerin farklılığı, kendisine kitap indirilen ümmetlerin farklılığına ve peygamber olarak gönderilen kişinin onlara getirdiği şeyin sırrına delalet eder ve onu açıklar.

Şit

Hakk, zatının mutlaklığı açısından herhangi bir şeyin başlangıcı ve kaynağı olarak nitelenemez. Nitekim akledilen mertebelerin ilki, tüm belirmeleri birleştiren ortaya çıkışın mertebesidir. Bu ilk belirme, ahadiyet'i cem özelliğindedir ve bu, Adem'in yalnızca kendisinin sureti (ve timsali) olduğu hakiki insanın (Muhammedi hakikat) mertebesidir. Öyleyse, bu ilk mertebeden sonra gelen mertebenin “feyiz vericilik” ve “yaratmayı gerektirmek” ile nitelenen başlangıç mertebesi olması gerekmiştir. Çünkü Rahmani nefes, -herhangi bir seçim ve

belirleme yapmaksızın- kendisini kabul eden ve kendisi ile gözüken hakikatler üzerine yayılan Varlık'dır.

Kökeni itibariyle “Şit”, Allah'ın ikramı demektir. Onla ilişkilendirilen nefes ise nefesin yayılarak feyiz vermesi anlamına gelir. Bu feyiz, kaynağı ve kökeni açısından dikkate alındığında nedensiz ve birdir. Bu yüzden de o, “zati ikram” olarak isimlendirilir. Çünkü zatının gerektirmesi sayesinde Hakk'dan çıkmıştır ve kendisi dışında bir sebebi yoktur.

Bu ikram, -yalnız “ikram” oluşu açısından değil de- kabiliyetlerde suretinin çoğalması, gözükmesi ve onlara göre

çeşitlenmesi açısından dikkate alınır, “isimlere ait ikram” olarak isimlendirilir.

Ancak bu yine zati ikram içinde kabul edilir, çünkü çoğalma, gözükmeye ve çeşitlenme -ikramın kendisinde değil- kabiliyetlerde gerçekleşmiştir.

Dairesel hüküm, mana ve sıfat açısından olduğu gibi, suret bakımından da geçerlidir. Varlık dairesi insani makamda sona erip, burada son başlangıç ile birleştiğinden, bu bölümde hatmiyet (son olmak) sırrının zikredilmesi şarttır. Çünkü öncesiz ve mutlaklık ifade eden ama bir yandan da çokluğa, çeşitlenmeye ve gözükmeye imkan tanıyan vahdaniyet de

bu mertebenin özelliğidir. Hatem (son olan) mertebeler kapsamada kemal derecededirler ve kabiliyetleri sonsuzdur. Hatem olmayan mertebeler ise çeşitli hakikatler ve kabiliyetlerindeki sonluluk/kısıtlılık dolayısıyla ikram miktarını sınırlarlar -ki bu durumda ikram zati, yani mutlak olmaz.

Sur'a üflendiğinde melek ve bazı insanların bayılmamasının sebebi, zati feyizi sürekli olarak kabul eden kabiliyetin kemalidir. Bu özelliğe sahip olan varlık, İsrafil'in üfleme makamının üzerinde bulunur. Çünkü üfleme ancak bu makamın aşağısında olana tesir eder.

Nuh

Ahadiyet mertebesinden gelen zati feyzi ilk kabul eden ruhlar alemi olmuştur.

Ruhlar, imkan çokluğundan, bileşimlerden ve vasıtalarından en uzak olan varlıklardır. Onların Hakk'ın vahdaniyetine nispeti, diğerlerine göre daha tamamdır. Bunun için onlar, ilahi kemallerden sadece vahdaniyet mertebesi ile ilişkilerinden kazanmış oldukları şeyi idrak ederler. Dolayısıyla ruhların ilmi, çokluk ve bileşimden uzak halinde Hakk'ı bilmek ile sınırlı olmuştur. Onlar tenzih sıfatı ile belirmiş ve onun ile boyanmışlardır.

Melekler Adem'i kınayıp, eksiklik ile nitelediklerinde, Hakk niyetlerinin iyiliğini gözetmekle beraber, onları bundan men etmiştir. Melekleri böyle düşünmeye sevk eden şey, ilahi mertebe hakkındaki kıskançlıkları ve O'na ortak koşulması konusundaki hırsları olmuştur.

Nuh, elçilerin ilkidir ve risalet (tebliğ etme) hükümlerinin ilki de Hakk'ın birliğini ve ortaktan tenzih edilmesi gerektiğini duyurmaktır. Dolayısıyla, ruhlar aleminin önceliği ve zati feyzi kabul eden sıfatları Nuh'da zuhur etmiş (açığa çıkmış) ve Nuh'a tenzih sıfatı hakim olmuştur. Aynen meleklerin Adem'e karşı

yaptıkları gibi, Nuh da kavmini eksiklik ve haksızlık ile nitelemiş ve sonunda onlara bela getirmiştir.

İdris

Aralarındaki ortaklıktan dolayı, İdris, Nuh'dan sonra zikredilmiştir. Çünkü mana ve mertebede subbuhi (eksiksizlik) sıfatı, kuddusi (arılık) sıfat takip eder.

Nitekim Resulullah (Salat ve Selam üzerine olsun) Cebrail'e "Rabbinin namazı nedir?" diye sorduğunda, "**Subbuh, Kuddus, rahmetim gazabımı geçmiştir.**" cevabını almıştır. Subbuh, kendisine eksikliğin ulaşması mümkün olmayan demek iken; Kuddus, kendisine kötülüğün ulaşma imkanını düşündürecek her şeyden temiz olan demektir.

Kuddusi sıfatın İdris'e ayrılmasının

sebebi, kendisi için gerçekleşen kemalin takdis (kutsama) yoluyla gerçekleşmiş olmasıdır. Bu da, doğadan kaynaklanan sıkıntılardan ve unsuri mizacından kendisine ulaşan eksiklerden ve kirlerden soyutlanması ve rahatlamaasıdır.

Ayrıca Kuran'da belirtildiği üzere, İdris yüksek bir mertebeye çıkartılmıştır.

Yükseklik ise mekan ve mekanet (mekanda bulunmak) yüksekliği olmak üzere ikiye ayrılır. Mekan yüksekliği, yüce bir mekana/konuma sahip olmaktan, mekanet yüksekliği de yüce bir mekanda/konumda bulunmaktan gelir. Bu konuda eşya ile arasında ortaklık

bulunmaması açısından, Hakk'ın bu iki yükseklikten tenzih edilmesi gerekmiş ve bu sebeple **“En yüce olan Rabbinin ismini tesbih et!”** diye emredilmiştir. Çünkü Hakk her şey ile beraber olsa da, onun yüceliği belli sebeplerden veya durumlardan kaynaklanmaz. Takdisin amacı budur.

Buradaki sır şudur: Ortaya çıkan şeylerde, Hakk kendi zatıyla ortaya çıkmış değildir. Ne duyusal açıdan, ne de akli açıdan Hakk'ı tanımlamak veya tasvir etmek mümkün değildir. O, kendisi için düşünülen yükseklikle kayıtlanmaktan uzaktır; her vasfı içeren mutlak kemale

sahiptir.

İbrahim

İbrahim'e bitişen “müheyyeme” (düşkünlük) hikmeti, perdelerin kalkmayışından meydana gelen ilk dostluk makamıdır. Bunda sabit/değişmez sıfatlar ile belirme önceliği vardır. Nitekim İbrahim, kendi hakikati ile Zat'a sıfat elbiseleri giydirmiştir. Bu yüzden kıyamet günü ilk giyinecek olanın İbrahim olduğu rivayet edilir. Buna göre ilk berzahın açığa çıkması İbrahim'e aittir ve o, tüm zorunluluk hükümlerinin kendisiyle imkan mertebesinde kemale erdiği kişidir. Böylelikle o, varlıktaki tüm hükümleri kabul eder olmuştur. Bunlar onun

tamamladığı kelimelerdir -ki o bu kelimelerle insanlara imam olmuştur.

'Teheyüm' (düşkün davranma) özelliği ise kendisini belirginleştirecek özel bir bölgeye yerleşmemeyi ve sahibinin kendisini sınırlayan belirli bir sıfat ile farklılaşmamasını gerektirir. Hiçbir perdeye imkan tanımayan bu dostluk makamı Resulullah'a (Salat ve Selam üzerine olsun) özeldir.

İlk dostluğun gereği, Zat'ın belirmelerini “sıfatlar” ve/veya “zati kabiliyetler” şeklinde kabul etmektir. Bu kabul ediş, kabul edenin zatının (benliğinin/hakikatinin) gereksinimlerine

göre ortaya çıktığı için Hakk'ın kendisinden farklılaşır. Resulullah'ın dostluğunda ise, kabul etme görünen ve gizli sıfatlar arasında gerçekleştiğinden, Hakk'a elbise giydirilmez. Nitekim İbrahim'in "Ben ötenin ötesindeki dostum." dediği rivayet edilir.

Diğer yandan, dostluğa adını veren hüviyetin (şahsiyet) kabul edilmesidir -ki iki dostlukta da kabul edilen, hüviyetten ibaret olan ayn (hakikat) birdir. Hüviyet ile tahakkuk etmek sayesinde hem açık, hem de gizli yön hayat bulur. Hüviyet belirmelerinin ilki ise Batın ismidir, çünkü görünme ancak kendisinden önceki bir

gizlilikten sonra meydana gelebilir. Zahir (Görünen) ve Batın (Gizli) arasında berzahta bulunmakla, Resulullah yaratıklar arasında İbrahim'e en çok benzeyen ve onun dinini dirilten kişi olmuştur.

Bu kitapta değinilen ilk mertebe, bütün sıfatları birleştiren uluhiyet mertebesi olmuş ve toplama ve kuşatmada ilk kemal sahibi olan Adem ile ilişkilendirilmiştir. Bunu, oluşun kaynağı olmada önceliği olan zati ve isimsel ikramlar takip etmiştir -ki bunlar çokluğu kabiliyetlere dayandırmakla isimlerde akledilen çokluk

düşüncesini ortadan kaldırırlar. Çünkü Hakk açısından emir, kendisinde çokluk olmayan tek bir şeydir. Daha sonra subbuhi ve kuddusi hikmetlerde tenzih sıfatları zikredilmiş ve bunun ardından belirleyici sıfat hükümlerini, bunların mertebelerini açıklamak ve ilk insani mazhardan (İbrahim) bahsetmek şart olmuştur. Çünkü tenzihler hiçbir zaman tam bir bilgi ifade etmediklerinden, ancak belirleyici sıfat hükümleri ile Zat'ı bilmek tamamlanır. İbrahim de, belirleyici ilahi sıfatların hükümlerinin kendisi ile aşikar olduğu ilk ayna ve bunlarla tahalluk eden (ahlaklanan) ilk kimsedir. Resulullah ise bunlarla tahakkuk etmiştir (kendinde

gerçekleştirmiştir).

Tahalluk, belirleyici sıfat hükümlerinin tecellisine (ortaya çıkmasına) mazhar olmak için çaba ve gayret göstermekle gerçekleşir. Bu sıfatların hükümleriyle tahalluk eden kimse, onların hükümlerinin yeri ve eserlerinin oklarının hedefidir. Bunlar ile tahakkuk etmek ise ancak zati bir ilişki sayesinde gerçekleşir. Şöyle ki, onlarla tahakkuk edende zati bir resmedilme gerçekleşir ve o, Zat'a ayna olur. Öte yandan tahalluk sahibindeki resmedilme -zati değil- benzerlik açısından dır. Dolayısıyla bu durumda aynalık -gerçek değil- mecazidir.

Sıfat ve isimlerin eserleri ancak Zat aynasından yansıyarak bu sıfat ve isimlerle tahalluk edenlerde ve diğer varlıklarda görünür. Resulullah'ın insanların efendisi olması da buna (ilahi isimlerle tam tahakkuk edişine) dayanır.

İshak

Olumsuzlayıcı sıfatlardaki durum belirleyici sıfatların aksinedir. Belirleyici sıfatlar açısından Hakk'dan meydana gelen varlıklar, bilinmeye daha yakındır ve bunların bilinmeklik ile tahakkuk etmeleri daha tamamdır. Tenzihî sıfatlar açısından Hakk'dan var olan varlıklar -ki ruhlardır- ise birliğe en yakın ve bilinme mertebesinden en uzak olan varlıklar olmuştur.

Belirleyici sıfat hükümleri ile ilk beliren ve onları ilk taşıyan kişi İbrahim olduğuna göre, onun neticesi olan oğlunun (İshak) halinde de hayal aleminin hüküm ve

özelliklerinin ortaya çıkması şart olmuştur. Çünkü ilahi hüviyet gaybından başlayan varlık tecellisi seferinin ilk mertebesi manalar alemidir. Bunu ruhlar alemi takip eder. Ruhlar alemi ve son mertebe olan cisimler/his alemi arasında kalan da mutlak misal alemidir.

Aşıkâr kılınmış suretlerin ilki olan ve onları kuşatan Arş, Rahman'ın istiva makamı olmuştur. Çünkü Arş'da varlık tecellisinin belirmesi tamamlanır ve istikrara kavuşur. Rahmet, varlığın ta kendisidir ve Rahman da varlığın kendisi oluşu yönünden Hakk'dır. Bu yüzden istiva, Rahman'dan başkasına izafe

olunmamıştır.

Hayal aleminin iki mertebesi vardır; insana ait kayıtlı mertebe ve her hayal sahibini kuşatan mertebe. Mana ve ruhların kayıtlı hayal alemine yansımaları her zaman bire bir uygun olmaz. Mutlak misal aleminde cesetlenen her şey aslına uygundur. Kayıtlı hayal mertebesinde ise ancak uygunluk doğru olduğunda böyle olur.

Misal aleminin, Zahir isminin mazharı olan alemin suretiyle olan ilişkisi, kamil insanın zihninin ve hayalinin kendi suretiyle olan ilişkisi gibidir. Alemin suretinin ruhu, bir açıdan Batın isminin

mazharıdır. Suretsiz, akledilir şeyleri cesetlendiren şey Batın ve Müdebbir isimleridir ve bu şekilde ortaya çıkan şey konusunda ilim ve kuvvette hiçbir eksiklik söz konusu olmaz. Kamil insanın hayal gücü de, alemdeki bu kuvvetin bir kopyasıdır. Çünkü Hakk kuvvet ve metanet (dayanıklılık) sahibidir. Buradaki (alemdeki veya kamil insanın zihnindeki) her şey, ancak bilindiği şekilde cesetlenir. Bu ilme asla cehalet bulaşmaz. Bu yüzden bire bir uygunluk ve doğruluk şart olmuştur.

Diğer insanlarda ise durum böyle değildir. Çünkü onların hayal güçleri, ruhlarının ve

daha önce öğrenmiş oldukları şeylerin nuraniliğine tabidir ve dolayısıyla cesetlenen, bunların hükümlerine göre boyanmak zorundadır. Ayrıca insanın hayal gücü, meydana getirdiği şeyi ancak zihinsel gelişimine, mizacının düzgünlüğüne, hayal gücünün kuvvetine ve içinde bulunulan mekan ve zamanın özelliğine göre meydana getirir. Bunun sonucunda ise, sonuç misal aleminde cesetlenen şeyden farklı olur. Ne var ki, derelerin büyük ırmaklar ile olan ilişkisi gibi; kayıtlı hayaller de mutlak misal aleminden çıkmış ve ona bitişiktirler. Dolayısıyla tevil edilerek (yorumlanarak)

aslına döndürülmeleri mümkündür.

İnsanlar temelde üç mertebeden birinde bulunurlar. Bunlardan ilki, kalpleri mühürlenmiş düşük kısımdır. İkinci kısmın kalpleri ise bazen temizlenir, meşguliyetlerden kurtulur ve hayalleri mutlak misal alemi ile ilişkili olur. Bu esnada, bu insanların nefslerinin idrak ettiği her şey kalplerine ışık olarak yansır ve oradan da zihinlerine ulaşır. Eğer bu tür rüyaya iç konuşması da eşlik ederse, rüyada mizacın etkisi bulunur. Aksi halde, bu rüya Allah'tandır ve genellikle tevil edilmez. İbrahim'in oğlunu kurban etme

hakkındaki rüyasını tevil etmemesi ve görüneni benimsemesi, bu mertebede bulunmasından kaynaklanmıştır.

Kalbi Hakk'ın yerleştiği yer haline gelen kimsenin kalbine ise genellikle başka bir şey yansımaz. Bu özellikteki bir kimsenin rüyasının kaynağı kalptir ve ilk yansıma kalpten zihne olur. İbrahim birinci hale alıştığı, Hakk ise, onu bu makama ulaştırmak istediği için, kalbinden zihnine çıkan şey bir tek yansıma olmuştur. Bu durumda da, yansıyan şey esas sureti ile zuhur etmez; zuhuru, yüksek alemde akılların ve nefslerin zatlarında ruhani olarak ortaya çıkışına veya ahadiyet'i cem

niteliği ile çokluğu birleştiren kalpten çıktığı tarza goredir. Dolayısıyla bu tarz rüya teville ihtiyaç duyar. Buna göre, tevil gerektirmeyen rüya yalnız orta derecedeki kimselere aittir.

İsmail

Bu fass iki sifata ilişir ve dayanır;
yükseklik/iktidar ve rıza/kabul. Bu fassın
ilahi mertebeden kaynağı ise iki ilişkidir;
Zati birlik ve isimsel çokluk.

Kuran'da İbrahim için şöyle denilmiştir:
**“Biz ona İshak'ı ve Yakub'u verdik.
Zürriyetine (soyuna) nübüvvet ve
kitap verdik.”**(Ankebut, 27). Her
peygamber bir ismin mazharıdır. İshak
adeta, ilahi isimlerin sırlarının kabı
gibidir. İsmail ise, Hakk'ın zatiyla ilişkisi
daha tamam olan “Muhammedi kemal”
sırrının kabı gibidir. Onun yükseklik ile

ilişkisi de buradan gelmektedir.

Ayette geçen “kitap”, bütün şeriatları birleştiren Emr'dir. İsmail, peygamberimiz ile beraber, isimlerin özelliklerini bütün şeriatların hükümlerini birleştiren bir şeriat ile derlemekte bir olmuştur. Bu sebeple Muhyiddin İbn Arabi Hz. şöyle der: "'Allah' diye isimlendirilen, zat ile bir, isimler ile bütündür." Böylelikle o, bu ismin birliğinin potansiyel olarak tüm isimlerin toplamı olduğunu belirtmiştir. Şöyle devam eder: "Var olmayan, sonradan olan alemin varlığı, yaratıcısından pek çok bağ talep etmiştir. Bunlara istersen isim de

diyebilirsin. Bunlar ile alemin varlığı gerçekleşmiştir. Alem, zatın birliğinden, iki emirden var olmuştur: Birisi, ilahi iktidar -ki alem tarafından talep edilen bağların çokluğunun sahibidir. İkincisi ise varlığın kabulü üzeredir. Çünkü imkansız, yaratmayı kabul etmez. Bunun için Allah, Kuran'da "O da, olur." dedi ve yaratmayı, kabul etmesi açısından aleme atfetti."

Dolayısıyla kabul, alemin bir niteliğidir.

İbrahim, kendileri ile yaratılışın suretinin kemale erdiği belirleyici sıfatları taşıdığı için, iktidar sıfatı açısından zatla özel bir ilişkisi olmuştur. İsmail ise, iktidarın gerçekleşmesinin kabul yeri olmasından

dolayı alemin edilgenliğinin bir örneği olmuştur. Bunun için **“O, Rabbinin katında hoşnuttur.”**(Meryem, 55) denilmiştir. Çünkü onun üzerinde kudret hükümleri açığa çıkmıştır.

Kabiliyeti açısından alem, kendisine yansıyan ve onda yerleşen şeyler için bir ev gibidir. Nitekim Allah, alemin varlığı ve varlıklar ilgili şöyle demiştir: **“Tur'a yemin olsun, yazılmış kitaba, yayılmış (üzerine yazılan) ince deriye ve imar edilmiş eve yemin olsun ki.”**(Tur 1-4). Tur, sabit hakikati ve imkanı açısından yaratılması öncesinde alemin mertebesi iken, yazılmış kitap ve

yayılmış ince deri, varlık safhasında bilinen mümkünlerdir.

Mazharlık hikmeti, Halil'in, İsmail'in yardımıyla Kabe'nin yapıcısı olmasını gerektirmiştir. Şöyle ki, insanlar için yapılmış ilk ev olan Kabe, iktidar sıfatı açısından yaratıcısından ilk yaratılışı kabul eden alemin hakikatinin benzeridir. İbrahim'in mazharı olduğu, iktidar sıfatının sureti İlk Akıldır. İktidar mahalli ise, İsmail'in mazharı olduğu, kendisinde ayrıntılı yaratılış yazgısını barındıran nefstir. Nitekim Muhyiddin İbn Arabi hz. şöyle demektedir: “İlk Akıl ancak kudret sıfatından yaratılmıştır. Bunun için,

kudret sureti olan El'e bitiftirilmif ve
'Kalem' diye isimlendirilmiftir." İlk Akıl,
imkan mertebesi üzerinde kurulan varlık
evini ayakta tutmada Şarttır.

Detaylandırma ise Levha'da gerēekleŐir.

**“İbrahim ve İsmail evin kolonlarını
yükselttiğinde...”** ayeti bu alemin
varlığına işarettir.

**“Ey Rabbimiz, bizden kabul eyle.
Sen iŐitensin, bilensin. Rabbimiz
bizi Müslüman eyle.”** Yani senden bize
gelecek olan tasarruflara ya da senin
aleminde bizim ile gerēekleŐecek Şeylere
boyun eēenler eyle.

“İbrahim, “Bu evi emin kıl.”

dediğinde,” Yani bu alemi yokluktan emin kıl demektedir.

“Ve beni ve oğullarımı putlara tapmaktan korusun.” Yani doğal suretlerle perdelenmekten korusun. Burada oğullar ve zürriyet, (kendi başına bütünü temsil etmeyen) parça nefslerdir. **“Onlar”**, yani doğal mizaç suretleri **“insanların pek çoğunu saptırmışlardır.”** Dolayısıyla onlarda ruhani sıfatlar ve insani ve hakiki özelliklerden hiçbir şey görülmez. Çünkü bunlar doğal kuvvetlerin kahır altında silinip giderler. Nitekim Hakk, onların hayvanlar gibi, hatta onlardan daha aşağı olduklarını haber vermiştir.

“Bana tabi olanı da.” Yani temizlenmede ve bedenini idarede kemali elde etmede bana tabi olanı da. Bu kimsenin doğasının saltanatı, Allah'ın yardımı ve peygamberin tezkiyesi ile aklının hükümleri altında silinmiştir; **“O bendendir.”**

Ekini olmayan vadi, mutlak muhtaçlık özelliğine sahip olan oluş ve bozulmuş alemdir. Çünkü onun bir kısmı, bir kısmına muhtaç olmanın yanısıra, ulvi alemin yardımına da muhtaçtır.

“Rızkınız ve umduklarınız göktedir.”(Zariyat, 22) ayeti de buna işaret eder. Bu da tövbeyi gerekli kılar.

Çünkü tövbe, Hakk'ın feyzinden almak için muhtaç olarak O'na dönmektir.

“Senin haram olan evinde.” Yani hakiki insanın kalbinde. Bu kalp Hakk'ı sığdırmış ve Hakk'ın zatı ve bütün isimleri için bir yerleşke haline gelmiştir.

“Rabbimiz namazı ayakta tutmak için.” Yani Sana muhtaç olarak sürekli yönelmek ve Senin de onların kiblesi olman için.

“İnsanların kalblerini onlar yönelt.” Yani, peygamberlere ve onlara denk olan kamil velilere indirilmiş ruhlara yönelt.

“Onları rızıklandır.” Burada rızık ile kastedilen ruhani tecelliler ve ledünni

(Allah katından olan) ilimlerdir.

“Sen gizlediğimiz şeyi bilirsin.” Yani yaratılmamış istidatlarımızın (ezeli ilimde sabit ve belirli olan yeteneklerimizin) bizim için henüz belirlenmemiş şeylerden neyi gerektirdiğini bilirsin.

“Açıkladığımızı da bilirsin.” Yani bizim için meydana gelmiş ve fiilen ortaya çıkmış şeyi bilirsin.

“Allah'a gökte ve yeryüzünde hiçbir şey gizli kalmaz.” Bununla da zorunluluk ve imkan hükümleri arasında beliren etki ve etkilenme mertebeleri kastedilmektedir. Allah, yüksek alemin suretlerinin istidatlarını ve mensuplarını

bildiği gibi, aşağı alemin istidatlarını ve mensuplarını da bilir.

“Yaşlılığında İsmail ve İshak'ı bana bağışlayan Allah'a hamd olsun.”

Burada İsmail, İlk Akıl'ın hizmetindeki ikincil akıllar ve İshak da nefstir.

Bu bölümün başında geçen ayette Yakub'un anılmasının sebebi ise, Yakub'un felek ile olan benzerliğidir. Felekte 12 burç ortaya çıktığı gibi, Yakub'un da 12 çocuğu olmuştur.

“İbrahim'in dininden ancak kendisine yazık eden yüz çevirir.”

Yani nefsinin ve onun şeref ve mertebesini bilmeyen kimse yüz çevirir. Çünkü bu

şeref, nefste potansiyel olarak bulunmaktadır. Kemali elde etmekle de fiilen belirir. İbrahim'in dini, sıfatların hükümleri ve aşikar olan ilahi ahlaklar ile tam olarak ortaya çıkmaktır. İlk Akıl'ın dini ise açığıyla ve gizlisiyle bütün manalardır ve Hakk'ın bütün sıfatlarıdır.

“Onları tamamlamıştır.” Bundan dolayı da imam olmuştur. İlk imamlık ise İlk Akıl'a aittir. Son peygamber oluşu ile Resulullah (Salat ve Selam üzerine olsun) kendisinde sonlanan İlk Akıl dini ile İbrahim'in dinini birleştirmiştir. Böylece o, bütün ilahi ahlakların, manevi sıfatların aynası, mazharı ve hepsinin tecelli yeri

olmuştur. Bunun için **“Ben iyi ahlakı tamamlamak için gönderildim.”**

demıştır. Tamamlamak, mana ve suretleri birleştirmekle gerçekleşir. Böylece O, aşikar olan ilahi ahlakların yanısıra, kötü sıfatlar için bile kullanılış yerleri ile kemaller ortaya çıkarır ve bu sıfatlar, bu kemaller ile övülen fiiller olur. Savaşmak eyleminin kendi başına yerilirken, “cihat” adını almakla üstün bir amel oluşu gibi.

Kuşkusuz Kabe, rububiyet

(rablik/efendilik) sıfatının evidir ve bu, isimlendirilenin ismin kendisinden hem farklı oluşu, hem de olmayışı sebebiyledir.

“Bu evin Rabb'ine ibadet etsinler.”

ayeti buna işaret eder. Çünkü Allah'ın söz konusu evle rablik yönünden bir ilişkisi varsa da, O aynı zamanda alemlerden müstağni oluşu açısından yaratıklara bağlanmaktan uzak ve yüksektir de.

Kabe'nin yapıcısı Halil İbrahim'in nefsinin makamı da Rabb isminin yerleşkesi olan yedinci sema olmuştur. Nitekim bir hadiste şöyle geçer: **“Yedinci (en üst) kat gök dürülüp, dürülmüş olan diğer göklerin meleklerinden daha fazla ve büyük olan melekleri indiğinde, halk onlara gelir ve sorar: “Rabb'imiz içinizde midir?” Onlar da cevap verirler: “Evet, Rabb'imizi tenzih ederiz.””** Onların böyle cevap

vermesi, ismin bir açıdan isimlendirilenin kendisi, diğerk bir açıdan kendisinden farklı olmasından kaynaklanır.

İnşa edilmiş ev, Hakk'ın baktığı yer ve Rabb isminin kalıbıdır. Onun iki kapısı vardır ve her gün yetmiş bin melek bir kapıdan girer, başka kapıdan çıkar. Bunlar bir daha da oraya dönmezler. Bazı özellikleri açısından onun insandaki benzeri, insanın fiziki kalbidir. Melekler onun nefesleridir. Hakiki kalbe hizmet ve fiziki kalbi rahatlatmak için girip, başka bir özellikle de çıkarlar. Kalbe girişlerinde soğuk, kalpten çıkışlarında ise sıcaktırlar ve bir daha da kalbe dönmezler.

Arş, Rahman isminin; Kürsü, Rahim isminin; yedinci gök, Rabb isminin; altıncı gök, Alim isminin; beşincisi, Kahhar isminin; dördüncüsü, Muhyi isminin; üçüncüsü, Musavvir isminin; ikincisi, Bari isminin; birincisi, Halık isminin yerleşkesidir.

Hakiki kamil insanın kalbi ise Zat'a ait “Allah” isminin yerleşkesidir. Bunun için kudsi hadiste Hakk, o kalbe, “**Beni sığdırmıştır.**” diye işaret etmiştir.

Ahadiyeti açısından Hakk'a hiçbir isim izafe edilemez. Kabe ise Rabb isminin mazharı olduğundan, orada hiçbir ekinin olmaması (Kabe'nin hiçbir nitelikle

nitelenmemesi) şarttır. Kabe'de ilk beliren şey, ilmin mazharı olan zemzem suyudur. Onun (suyun/ilmin) ortaya çıkmasının sebebi, talep ve muhtaçlığın kemalidir. Talep ve muhtaçlık özelliğiyle vasıflanan kimse, sureti Kalem olan ilahi iktidarın nüfuz yeri (Levha) olur.

Zemzem, iktidar ve kabul özelliğiyle Kabe'de ortaya çıkmış, Hacer de Levha'dan ibaret olan kabiliyet mazharı olmuştur. Burada söz konusu olan Levha, -mutlak imkan mertebesinin kabiliyeti değil-, Kalem'in kıyamet gününe kadar olan sürede halk hakkındaki ilmi yazdığı korunmuş levhadır.

Hacer'in köle olmasındaki sır da şudur:
Kalem için imkan hükümlerinden sadece birisi akledilir -ki bu da onun kendi nefsinde mümkün oluşudur. Bunun dışında, Rabb'ini takip eden yönü dolayısıyla ile zorunludur. Levha ise böyle değildir; Kalem'in mahkumudur. Şöyle ki, Hakk onu, Kalem'in tesiri için bir yer yapmıştır. Dolayısıyla hürriyet, Rabb'ine mahkum olsa bile Kalem'e; kölelik, Levh'e aittir. Bundan dolayı, Levha'nın mazharı olan Hacer'in köle olması gerekmiştir.

Resulullah'ın **“Zemzem susuzluğu gidermek için değildir.”** ve **“Zemzem**

doğurur ve hastaya şifa verir.”

hadislerinde iki büyük sır vardır:

Zemzem'in susuzluğu gidermeyişi,

insanların Allah hakkındaki bilgilerinin

çoğunun zannlardan ibaret olması, gerçek

bilgiler olmayışlarına işaret etmektedir.

Bu yüzden kudsi hadiste, **“Ben,**

kulumun bana olan zannına

göreyim, benim hakkımda dilediğini

zannetsin.” (zannının karşılığını

alacaktır) denilmiştir.

Zemzem'in, yemek ve hastaya şifa olması

ise, kader sırrına muttali olan ve Kalem'in

ilme tabi oluşunu, gerçekleşmesinin de

zorunluluğunu öğrenen kimse

hakkındadır. Bu insan, kendisine uygun olan şeyin gerçekleşmesi ile ferahlar, gerçekleşmesi takdir edilmeyen şeyi beklemekten kurtulur, uygun olmayan şeyin gerçekleşmesinden gönlü hüznü duymaz ve ona karşı koymaz.

Nitekim, **“Size yeryüzünde bir musibet isabet ettiğinde, onu önceden bir kitapta yazmışızdır.”**(Hadid, 22) ayetinde buna işaret vardır. Ayrıca **“Kaçtırdıklarınızla üzülmemeniz ve elde ettiklerinizle sevinmemeniz için.”**(Hadid, 23) ayeti de buna işaret etmektedir.

Enes b. Malik, Resulullah'a hizmet ettiği

on sene süresince kendisine hiçbir zaman yaptığı bir şey için “Şunu niçin yaptın?” ya da yapmadığı bir şey için de “Şunu niçin yapmadın?” demediğini rivayet etmiştir. Resulullah sadece, **“Takdir olunmuş olsa idi, gerçekleşirdi.”** derdi.

“Kendi katımızdan bir rızık olarak, her şeyin ürünleri toplanıp getirilir. Onların çoğu bilmezler.”(Kasas, 57)

ayetinin sırrı, ilmin bilinene tabi, yani görelidir. Aynı şekilde, ilahi isimler de kabiliyetlerden ortaya çıkmışlardır ve eserler ancak bunlar sayesinde ve bunlar yönünden Hakk'a izafe edilirler. Çünkü ahadiyeti açısından Hakk'ı nitelemek

mümkün değildir.

Yakub

“Ruhîyet” sıfatı ile dini (yaşam kanunu) birleştiren birinci sır, tedbirdir (düzenleme). Tedbir, zati (ezeli/zorunlu) ve kesbi (çaba ile sonradan kazanılmış/ek) olmak üzere iki kısımdır. İnsanın sureti her iki tedbiri de içerir. İnsanın bekası (devamlılığı/sonsuzluğu) ve dünyevi ve uhrevi halinin sağlığı her iki tedbire de bağlıdır.

Zati tedbir, mizaci tabiatın tedbiri gibidir; mizaca ait özellikler de feyizden taşmışlardır. Mizaci tabiatın bu özellikleri kabul etmesi ve kullanması herhangi bir çaba olmaksızın feyizden

kaynaklanmaktadır.

Diğer (kesbi) tedbir ise ruhun tedbiridir.

Bu da akli ve bedeni olmak üzere iki kısımdır. Ruhun akli tedbiri, mizacın hallerini ve çıkarlarını görmezden gelerek, kemali elde etmek, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak, Allah'ın sıfatları ile bezenmek ve Hakk'ın katına benzemeyi talep içindir. Ruhun bedeni tedbiri ise bedeninin çıkarlarını gözetmektir -ki bu, kendisinden daha yüce bir amaç için dikkate alınır. Bu üstün amaç, ruhun akli tedbirinde olduğu gibi Hakk'ın katına benzemektir. Ancak bu tedbir -akli tedbirden farklı olarak-, ruhi ve doğal

(zati) tedbiri birleştirme özelliğine sahiptir. Çünkü akli tedbir, mizacın zati özelliklerini göz ardı eder iken, bedeni tedbir bunları kemali elde etmede Hakk yönünde kullanır. Dolayısıyla bedenın tedbiri ile kamil tarzda beka umulur.

Kuşkusuz bu (ruhi) tedbir, ilk (zati) tedbirden farklıdır. Nefislerin bekasına, şeriatların haber verdiği bedeni ve ruhani dirilişeye inanmayan kimse, nefsi açısından sadece mizacının tedbirine önem verir ve sadece onu gözetir; bunun dışındaki başka bir şeyi dikkate almaz. Yani güzel ahlakı elde etmek için uğraşmaz, mizacının taleplerini karşılamakla meşgul olur.

Ruhi sıfatın Yakub'a bitişmesindeki diğer sır ise, Yakub'un “Arş” diye isimlendirilen birinci feleğin örneği ve mazharı gibi olmasıdır. Arş, ruhun tedbir ettiği ilk cismani suret olmasıyla ruhun iki tedbirini de içerir.

Ruhani tedbir iki türlü olduğu gibi, din de şeri (kanuni) ve akli olmak üzere iki çeşittir. Şeri din, itaat ve boyun eğmektir. Nitekim Allah şöyle demiştir: “**Allah katında din İslam'dır (teslimiyet).**”(Al-i İmran, 19). Boyun eğmek ve itaat da, yine zahirde ve/veya batında gerçekleşir ve zati ve/veya çabaya bağlıdır. Dinin diğer (akli) manası ise

karşılık vermektir, ve bu da zati veya iradi olarak gerçekleşir. Zati karşılık, (mutlak) adalet ve denge ile olur. Bunun bilinmesi, en zor bilgilerdendir. İradi olanın ise adaletli olduğunu zannedilsede gerçekte durum böyle değildir. Yani insanlar tarafından uygulanan hükümler hiçbir zaman adaleti sağlamazlar; adalet, -her ne kadar çoğunluk tarafından anlaşılmasa da- yaratıklar için ezelde takdir olunmuş olan ilahi hükümlerdir.

Dinin idaresi de dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki kısımdır. Dünyevi olan, genel ve özel olarak bu alemin bugünkü çıkarlarını korumayı içeren siyaset iken; uhrevi olan,

işlerin karşılığını ve sonuçlanmasını gözetmektir.

İlk bütün karşılık verme, genel yaradılış rahmeti itibarı ile ortaya çıkmıştır. Bu rahmet, mümkünlerin mutlak kabiliyetlerine göre zati varlık tecellisini kabul etmelerine ve kendilerine ait olan hakikatlerin yerlerini almalarına dayanır. Bu kabiliyetlerin zuhur mertebelerine taşınmasıyla yaratıklar arasında mertebesel farklılıklar ortaya çıkar. Böylece bazı kabiliyetlerin, diğerlerine karşı istidat fazlalığı ve varlığı daha kamil tarzda kabul etmekten ileri gelen

üstünlüğü ve Hakk'ın eksik kabiliyetlere ve bedbahtlık ile nitelenen varlıklara karşı delili açıkça ortaya çıkmıştır. Bu delil, Hakk'ın bunları bedbahtlığa zorlamadığıdır; tam aksine bu bedbahtlık kendilerindedir. Hakk'a ait olan, onları kendi ilmine göre varlık tecellisi ile ortaya çıkarmaktır. Bu zati karşılık, kaza ve kader sırrının anahtarı ve uygun olan karşılık vermenin (adalet) aslıdır.

Uygun olmayan şey ile cezalandırmanın aslı ise, (zuhura yönelik detayların getirdiği) kayıtlara, (zaman/mekana göre) varlık tecellisine kabiliyetlerden ulaşan değişmeye, kabiliyet sahibinden

beklenen şeyin iyi karşılanıp karşılanmamasına bağlıdır. Bu sınırlamalar dolayısıyla yükümlülükler hoşnutlukla karşılanmazlar.

Herhangi bir kabiliyet sahibinin kayıtları ve kabul ettiği tecellideki değişimleri az ise ve kendisinde hoşnut karşılama zuhur ederse, onun yükümlülüğü de az olur.

Ayrıca, kendisinden giderilmemiş ve kendisi için gerçekleşmesi zorunlu olan sınırlamalar da affedilir ve örtülür.

Bunların hükümleri, kabiliyet sahibinin kendileriyle istenildiği tarzda zuhur ettiği diğer hüküm ve sıfatlar içinde ortadan kalkar.

Hayvanların yükümlü olmayışı, insanın aksine onların zati olarak boyun eğmeleri, tabii olarak itaat etmeleri ve kendilerinden istenilen şey ile zuhur etmelerinden kaynaklanır. İnsani sureti kabul eden ise hali ile kendi hakikati için tam bir ayna olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla adil bir ölçüyle imtihan edilir.

Yakub, iki din (akli ve şeri) vasfı ile de zuhur etmiştir ve iki karşılık görmüştür. Akli dinle zuhuru, Yusuf'dan ayrılığının üzüntüsüyle yumuşak olmayan karşılık görmesidir. Yusuf'dan ayrılığını gerektiren ceza, kapısına gelen aç bir dilenciyle yediği

yemeği paylaşmamış oluşudur. Bunun ardından tövbe etmesiyle acısı giderilmiştir. şeri dinle zuhuru da, Yusuf'un yokluğunda gösterdiği sabır dolayısıyla razı olduğu bir tarzda oğulları ile tekrar birleşmesidir. Bu yolla da yumuşak karşılık grmuştr.

Burada iki dini ayıran asıl nokta, Yusuf'un yokluğunun akli dinde Yakub'un hükmüne bağlı, şeri dinde ise ezelde takdir edilmiş ilahi bir hüküm oluşudur. Akli dine göre Yakub “Ya Rabbi! Oğlumu ve kalbimin çiçeğini aldın. Onu bana gnder, sonra bana dilediğini yap.” demiş, şeri dine göre de Yusuf'un yokluğuna sabretmiştir.

Böylelikle Yakub iki dine de uymuştur.
Çünkü akli din adaleti irade etmeyi
gerektirirken, şeri din sorgusuz sualsiz
Hakka'a itaati zorunlu kılar.

Buradaki diğer bir sır da şudur: Hakk,
istiva etmeyi ve kendisinin mazharı olması
için tecelli etmeyi dilediği kalplerde ortak
koşulmasından hoşnut olmaz. Yusuf
babasının kalbinde bir mekan tutunca,
Hakk, Yusuf'u kıskançlık ile Yakub'dan
almış, hüznün ve ayrılık elemi kalbine
vermiştir. Yakub ümitsiz kalıp, sadece
Hakk'a yöneldiğinde ve Allah'tan
başkasının hükmünden temizlendiğinde,
Allah evlatlarını en güzel bir şekilde ona

iade etmiştir. İşte bu da (şeri dine ait) uygun, yani zati karşılık vermektir. Bu, az bilinen rabbani bir terbiye ve ilahi bir (manevi) tedavidir.

Yusuf

Bu fass nuri sifata izafe edilmiştir. Gerçek nur, kendisi ile idrak olunan, ancak bizzat kendisi idrak edilemiyen şeydir. Çünkü o, her türlü ilişki ve izafeden uzak olmakla Hakk'ın zatının kendisidir. Bunun için, Resulullah'a (Salat ve Selam üzerine olsun) “Rabbini gördün mü?” diye sorduklarında şöyle cevap vermiştir:

“Nuranidir; O'nu nasıl görebilirim?”

Yani, görünmesi mümkün olmayan saf bir nurdur.

Hakk da, kitabında nurunun mazhar mertebelerinde zuhurundan bahsederken buna işaret etmiş ve şöyle demiştir:

“Allah göklerin ve yerin nurudur.”(Nur, 35) Allah, benzerlik mertebelerini saydıktan sonra şöyle demiştir: **“Nur üzerine nurdur.”**(Nur, 35). İki nurdan ilki ziya, diğeri ise mutlak nurdur. Bunun için tamamlayarak, şöyle demiştir: **“Allah, dilediğini nuruna hidayet eder.”** Yani Allah mazharlarda ortaya çıkan ve mazharlara yayılan nuru ile, mutlak ve ahadi olan nuruna hidayet eder. Çünkü Zat, mazharlardan, nispet ve izafetlerden soyutlanması ile idrak edilemez ve görülemez; buna karşın, mazharlarda ve mertebelerin perdesinin ardından idrak edilebilir. Nitekim bir şair

şöyle demiştir:

*Adeta onu görmene mani olan bir güneş
gibidir,*

*Bulut ile gizlendiğinde ise, onu görmek
mümkün olur.*

Resulullah, cennet mensuplarının Güneş ve Ay'ı görmeye benzeyen Hakk'ı görmelerine işaret ederek, cennettekilerin Rabblerini göreceklerini ve Rabbleri ile aralarında sadece Adn cennetinde zati üzerindeki azamet örtüsü bulunacağını haber vermiştir. Böylece Resulullah perde mertebelerinin kalıcılığına dikkat çekmiştir ki, bunlar, mazhar perdeleridir. Hakiki nur, kendisi ile idrak gerçekleştiği

halde kendisinin idrak edilemediği bir şeydir. Öte yandan, karanlık ne idrak edilir, ne de kendisi ile bir şey idrak olunur. Ziya ise idrak edilir ve kendisi ile idrak gerçekleşir. Bu üçünden (hakiki nur, karanlık ve ziya) her birisinin kendisine ait bir değeri/özelliği vardır. Hakiki nurun değeri, öncelik ve asalet açısından dır. Çünkü bu nur sayesinde örtülü olan her şey açılır. Karanlığın değeri, hakiki nurun kendisine bitişmesiyle bu birleşmeden önce imkansız olan (kısmi) nurun idrakinin gerçekleşmesidir. Aydınlığın (ziya) değeri ise, zatiyla her iki durumu birleştirmesi ve iki şerefe de sahip

olmasıdır.

Hakiki nurun (öncelik ve asalet dışında) üç mertebesi daha vardır. Bunlardan birisi mutlak varlığa ortaklıktır. Diğeri, mutlak ilme ortaklıktır. Üçüncüsü ise, zuhur ve ortaya dökme özelliği olan toplayıcılığa (gizlilik ve açıklık arasında berzahlığa) sahip olmasıdır.

İlmin, varlık ve nur ile birleştiği/ortaklaştığı yön, üçünün de “kapalı olanı açma” özelliğine sahip olmasıdır. Bu özellik şudur: Bir olan varlığa farklı çokluklar iliştiği için farklı kabul derecesindeki şeylerin varlığı bilinebilir. Bu nedenle varlık,

yaratılmamış/bilinmeyen hakikatlerin bilinmesinin sebebi haline gelmektedir. İlim ise, yaratılmamış/bilinmeyen hakikatleri varlığın açmasından önce ortaya çıkartır ve varlığı nasıl kabul ettiklerini, bu kabulün kalıcılık, geçicilik, basitlik ve düzenlenme gibi özelliklerini bilir. Nurun açması ise, varlığın açmasından sonra olmakla beraber, idrak edilemez ve algılanamaz olmada varlık ve ilim ile ortaktır. Bunların birbirlerinden ayrılmaları, zati ahadiyet mertebesinde gerçekleşmiştir.

Bilinenler, sadece akledilme mertebesindeki (birbirleriyle) ilişkileri

açısından ilmi çoğaltırlar. Öte yandan varlıklar, (mutlak) varlığı alt mertebelerde çoğaltırlar ve onu idrakler için ortaya çıkartırlar. Bu, ilim ve varlık arasındaki farktır. Hakiki nur ve saf varlık arasındaki fark ise şudur: Varlık, bilinenlerin Hakk'ın ilminde (yaratılışlarından önce) ortaya çıkan kabiliyetleri ile (aşağı mertebelerde) idrakler için ortaya çıkar. Mutlak nurun idrak edilmesi ise,

-başkalık/ayırma/ayrışma olmaksızın- sadece varlığın mazharında mümkündür.

İşaret olunan mutlak nur, Hakk'ın varlığından başka bir şey değildir.

Kuşkusuz mutlak varlık, kendisine zıt olan

mutlak yokluğun karşılığı olarak düşünülür. Çünkü görelî yokluk, akılda (akledilme mertebesinde) ortaya çıkar. Varlık nuraniliğin sahibi olduğu gibi, görelî yokluk da karanlığın sahibidir. Bunun için mümkün, karanlık ile nitelenmiştir. Çünkü o, varlık ile aydınlanır ve sadece hayalde belirir. Mümkünün karanlığı, yokluğu takip eden iki yüzünden birisindedir. Mümkünün kendisiyle nitelendiği bütün eksiklikler, (kendi) yokluk hükümlerindedir. Nitekim Resulullah şu hadisi ile buna işaret etmiştir: **“Allah halkı karanlıkta yarattı, sonra onların üzerine nurunu yaydı ve zuhur etti.”** Burada

yaratmak, takdir demektir. Nurun yayılması ise, varlığın mümkünlere verilmesidir.

Varlığın karşılığında düşünülen yokluk, -daha üstte veya aşağıda değil- sadece akledilme düzeyinde tahakkuk edebilir.

Mutlak varlık ise, idrak olunamaz. Varlığa karşılık olarak düşünüldüğü mertebede (akledilme düzeyinde), yokluk, varlık için bir ayna gibidir. Varlık ve yokluk arasında ortaya çıkan Şey, misal aleminin hakikati ve zati ziyadır (aydınlık). Sonra bu hüküm, (herhangi) iki Şey arasında orta olan her Şeye sızmıştır. Şöyle ki, varlığın bir tarafa nispeti diğer tarafa göre daha güçlü

olursa, bu tarafın nitelendiği Şey ile nitelenir ve onun ismi ile isimlenir.

Nitekim, ruhlar alemi ve onun üzerindeki isim ve sıfat alemleri nur ve ebedi varlık ile nitelendikleri gibi, oluş ve bozuluş aleminin suretleri zulmet ve keder ile nitelenmiŐlerdir. Çünkü onlar, nur alemi olan ruhlar aleminin karŐılıđıdırlar.

Bunun için Muhyiddin İbn Arabi hz. bu hikmeti “nuri” diye lakaplandırmıŐtır.

Yoksa bu hikmet -saf nuri değil- ziyai bir hakikattir.

Maddesel insan yaratılışı ve ruhaniliğin arasında, kayıtlı hayal alemi bulunur. Bu alemde zuhur eden suret, kayıtlı hayal

sahibinin iki taraftan olan nispetine göre değişir. Eğer nispeti ruhlar veya daha üst alemler tarafına daha güçlü ise, hayalleri gerçek, mevcut, sahih, nurani ve ilmi olur. Öte yandan, oluş ve bozuluş özelliğindeki bozuk suretlerin hükümlerinin ve dengeden uzak olan çeşitli hallerinin baskınlığından dolayı his alemiyle ilgisi daha güçlü olursa, uyku ve uyanıklıktaki hayalleri bozuk, görüş ve inançları da ilimden, nurdan ve ebedi varlık özelliğinden yoksun olduğu için isabetsizdir. Bunlar “karışık rüyalar” diye isimlendirilir.

Hakk, nurdur. Nur, nurda görülemez;
nurun tam olarak görülebilmesi,
karşısında karanlığın bulunmasına
bağlıdır. Hakk'ın sevgisinin konusu, alemi
yaratmaktır. Bunun sebebi de, Hakk'ın
hüviyeti ve tekliği açısından özet; kendi
işlerinde zuhuru açısından ise detaylı
olarak kendisini görmek istemesidir -ki bu
da -cela ve isticlanın kemalini
sağladığından- ancak alemin
yaratılmasıyla gerçekleşir.

İlahi işler zatidir ve Zat için tam isticla
sadece, kendisini her tekil işte, o işe göre
zuhuru ve o iş açısından görmesi ile
gerçekleşir. Çünkü Hakk'ın bir işte

kendisini görmesi, yalnızca bu iş açısından ve bu işin Hakk'ın mutlaklığını ve belirliğini kabul ettiği şey oranındadır.

Bundan dolayı Hakk'ın kendisini kamil görmesi, (işler arasındaki göreliliğin ortaya çıkması bakımından) bütün işlerinde zuhuruna bağlı olmuştur.

İşler, özellikleri açısından farklı ve sınırsız oldukları için Hakk'ın onlara göre olan zuhurlarının çeşitlenmesi ve bunların belirli bir süreye veya sona kadar değil, sürekli olmaları şarttır. Bu da, Hakk'ın “ebedi yaratıcı” olmasının sırrıdır.

Mertebeler, a) zuhur ve batınlık, b) manevi, ruhani, misali, hissi denge ve

sapıklıklar, c) tam toplayıcılık ve bunun eksik olmasıyla sınırlıdır. Bunun için Emr, yaratma ile zuhur hükmünün, denge ve sapıklığın, eksikliğin ve kemalin devamlı olmasını gerektirmiştir.

İdrak edilmesi ve kendisi ile idrakin gerçekleşmesi açısından nurun mertebesi, “ziya” diye isimlendirilir ve kaynağı da misal alemidir. Misal aleminin “mutlak misal alemi” diye isimlendirilmesi açısından genel bir mertebesi olmasının yanı sıra, insani türün ve bütün hayal sahiplerinin hayal alemine ait sınırlamaları olan özel bir mertebesi daha vardır.

İnsanlar sınırlı hayallerine göre iki kısımdırlar. Sınırlayıcı sıfatların ve mizaci bozukluk hükümlerinin hayaline hakim olduğu kimse, hayalinin kaynağını, kökenini ve misal aleminden kaynağını bilemez, -ona ulaşma imkanı bulunsa da- görme ve ilim ile ona ulaşamaz. Kayıtlı hayalindeki seyri, mutlak misal alemine bitişik olarak gerçekleşen kimse, bu aleme girer ve orada Hakk'ın kendisine gösterdiği şeyleri gözlemler; hatta bazen oradan ruhlar alemine, sonra ilim mertebesinin genişliğine çıkar. Böylece, henüz bilinmeyen ve his aleminde zuhur etmesi takdir edilmiş olayların hepsini

öğrenir.

Tabirci, tabiri ve rüya mertebelerini tam olarak bilen bir kimse ise, gördüğü şeyi ve kendisine görünen suretler ile ne kast edildiğini bilmeyen rüya sahibinden rüyasını işittiğinde, hayalinde rüyayı canlandırır. Onu canlandığında, rüyayı misal alemine kadar yürüterek, bu rüyanın misal alemiyle ilişkisini görür. Bu nispet ile rüya ve içerikleri hakkında akıl yürütür. Bazen, bu rüyayı ruhlar alemine ve daha öteki alemlere taşır. Böylece, kendisini temsil eden bu surette gösterilmek istenen hakikati öğrenir ve amaçlanan şeyi haber verir. Bu haber

verme, “tabir” diye isimlendirilir.

Rüyada gösterilmek ve belirtilmek istenilen mana ile onu temsil eden suret arasında uyumsuzluğa sebep olan bozukluklar, rüya sahibinin batınının kirliliğine, mizacının ve zihninin yapısının bozukluğuna ve hissi hallerinin kötülüğüne delildir. Hissi halleri, yalancılık, bayağılık, vakitlerini ve iyi hallerini zedeleyen kötü işlerdir. Böylece, iyi hallerinin ve sıfatlarının hükümleri, kendisine hakim olan vasfın yanında yok olur. Eğer durum bunun aksi ise, tersi olur. Resulullah'ın **“Rüyası en doğru olanınız, sözü en doğru olanınızdır.”**

hadisi buna işaret etmektedir.

Başka bir hadiste de **“Rüya üç kısımdır...”** denilerek rüyanın genel kısımlarına, rüyalardaki denge ve sapma hükümlerine dikkat çekilmiştir.

“Allah'tan olan rüya”, denge sahibinin istidat ve hazırlığına, ilham yerinin ve nefsin temizliğine bağlı olan kısımdır.

Böylece rüya sahibi kendisine misali suretler vasıtası ile ulaşacak ilahi bilgilendirmeleri, ruhani ve manevi tecellileri anlayabilir.

“Şeytanın kişiyi üzmesinden ibaret olan rüya”, mizaci sapmaların, nefsani sıkıntıların ve zihin yapısının bozukluğu

gibi şeylerin neticesi olan rüyadır.

“Kişinin kendisi ile konuştuğu rüya”, rüya esnasında rüya sahibine tesiri baskın olan halin ve sıfatların eseridir.

Uyumadan önceki son nefeslerin, görülende güçlü bir saltanatı vardır. Eğer bu esnada kişinin batını bir şey ile meşgul olmayıp, bütünü ile hatıralardan, ilgilerden, fiillerden ve sıfatlardan kurtulmuş ise, rüya esnasında edinilen bilgi artar ve haber nefste doğru şekillenir.

Öğrenme zamanı ile haberdar olunan şeyin histe gerçekleşmesi arasında bir süre olmalıdır. Bu süre, bu emrin her bir semada beklemesi gereken orandadır.

Emir, bu sürede o semanın hükmü ile boyanır ve feleğinden kendi hissesini alır. Sonra emir, kendi altındaki feleğe iner. Böylece kemali elde etmek ve uğramış olduğu şeylerin kuvvetlerini elde etmek için, son feleğe kadar iner. Çünkü her çeşit varlık ve emir, Kalem ve Levha makamından Arş'a, sonra Kürsü'ye, sonra da bütün semalara ulaştıktan sonra bu alemde ortaya çıkar.

Hadiste şöyle gelmiştir: **“İlahi emir, dünya semasından ayrıldıktan sonra üç yıl havada bekler. Daha sonra, yeryüzüne iner ve kendisine ait yer ile bitişir.”**

Rüyaların hükmünün zuhurunun gecikmesi, nefsin mertebesinin yüceliğine delildir. Çünkü bu, nefsin ulvi alemlerde olacak şeyleri idrak ettiğini gösterir. Öte yandan, rüyanın hükmünün ve tabir edilen şeyin hızlı meydana gelmesi, -temiz olsa bile- görenin nefsinin zayıflığına delildir. Çünkü bu nefis, yüce alemlerde gerçekleşmesi takdir olunmuş olay ve işlerin suretlerini idrak etmek için yükselme imkanı bulamamıştır; bedeni ilgilerden ve yaratılış alemine ait meşguliyetlerden soyutlandığı esnada onun yükselişi sadece yeryüzü ile birinci felek arasındaki hava olmuştur.

Mutlak misal aleminde görülen şey, ezelde Hakk'ın ilminde ebedi olarak ortaya çıkmış bilinmişliğinin (sabit hakikatinin) suretidir. Rüyanın hükmünün zuhuruyla, bilinen, hiçbir değişme ve başkalaşma olmaksızın kendi asli suretiyle histe ortaya çıkmıştır.

Muhyiddin İbn Arabi hazretlerinin bildirdiği gibi, ilim bilinene tabidir ve ilmin bilinen üzerinde bir etkisi yoktur. Üstelik bilinen, bilen ilmin kendisine ilişmesini belirler ve kendisi ile ilgili bilgiyi (veriyi) yine kendisi verir. Bilenin ilmi ezeli ve zati (zorunlu) bir ilim ise, bilinenin kendisi hakkında bilgi vermesi

de ezeli ve zatidir. Bilinenin ezeli ilahi ilimde ortaya çıkışı da böyle olur; tek bir süreçte (kurgusuz) gerçekleştiğinden ezeli ve ebedidir. Öte yandan, (perdeler dolayısıyla) bilenin ilmi -zati değil- sonradan ortaya çıkmış ve edilgen, yani kurgulanmış ise, ilmin bilinene ilişmesi de böyle, yani belirli niteliklerle kayıtlanmış olur. Ancak yine ilim, bilineni izlemektedir; bilen, bilineni hiçbir zaman yönlendirmez.

Hud

Vahdetin üç mertebesi vardır ve her mertebenin kendine ait bir şerefi vardır.

İlk mertebeye ait şeref, birliğin

hakikatidir. Bu yönden vahdet, ahadiyetin

kendisi; Vahid'in zatıdır. Herhangi bir

şeyin ahadiyet açısından ele alınması,

onun Zat'tan farklı olmayışı

bakımındandır.

İkinci mertebeye ait şeref, birliğin,

Vahid'in bir sıfatı olmasıdır. Bu, “sıfatların

birliği” veya “bağıntıların birliği” diye

isimlendirilir ve “Allah” ismi açısından

Hakk'a izafe edilir. “Allah” ismi, bütün

isim ve sıfatların kaynağı, yaratılmışlar

katında idrak edilen tüm birlik ve çokluğun kökenidir.

Üçüncü mertebeye ait şeref, birliğin, kendisine fiil ve sıfat hükümlerinin katışmasından beri oluşudur. Bu hükümler iki kısımdır: a) Çoğul(sal) birlik: Bir olarak akledilen, ancak ortaya çıkışı birden fazla şarta bağlı olan hükümler -ki birlik, bunları potansiyel olarak zatiyla kapsar. b) Çokluktaki bir(eyssel)lik: Birlik tarafından kapsanmayan, ancak birliğe izafe edilen hükümler. Bunlar kendi başlarına bir olarak değerlendirilirler; ikinin yarısı ya da üçün üçte biri gibi. Çoğalmanın göreceli olarak mı, yoksa

varlıksal olarak mı gerçekleştiği sorusu, bu son mertebedeki birliğe yönelik ortaya çıkar ve birliğin hangi kısım hükümler karşısında değerlendirildiğine göre de cevaplanır. İlk iki birlik mertebesinde ise okluk ya yoktur, ya da hayalidir.

okluğuun tersi olan ve fiilin, failin ve okluğuun kendisi ile zuhur ettiği yerin birliğinden dolayı fiiller mertebesine ait olan bu (oğu) birlik, Hud fassına aittir ve Hud'un tecrübe ettiğidir. Çünkü Hud'un bahsini ettikleri “alınlardan tutmak”, “yürümek” ve “sırat” (yol) olmuştur -ki bunların hepsi, yönetim ve tesir hükümleridir ve kuşkusuz hepsi de fiildir.

Haber verişinde fiilin birliği, tesir alan yerdeki çokluk hükümlerine hakim olmuştur. Dolayısıyla tüm fiiler aynı faile ait olur. Bundaki sır ise, “**Hiç bir canlı yoktur ki, onun alınından tutmuş olmasın.**”(Hud, 56) ayeti ile işaret edilen vasıta ve sebeplerin dikkate alınmayışıdır. Burada, el, sıfat veya başka bir şey olmaksızın, tutma eylemi doğrudan zata izafe edilmiştir. Böylelikle fiillerin kendinde zuhur ettiği mazhara ait (asıl olmayan, ek) fiiller, asıl (tek) fiilin kendisi olur -ki bu da mazharın, (gerçek) failin kendisi olduğunu gösterir. Bu, orta derecedekilerin birliği gözlemleyiştir. Çünkü onların tecrübe ettikleri, sebep ve

vasıtaların etken değil, (asıl fiilin öncülüğünde) hazırlayıcı olmalarıdır.

Şöyle ki, fiil aslında birdir ve Hakk'ın eseridir. Bir başkasının, hakikati açısından fiilde etkisi yoktur. Fakat bu bir tek fiil, tesir altında kalan yerden farklı (ek) fiiller kazanır. Bu çokluğun, onu “kazanan” kimseye şimdi veya daha sonra bazı fayda veya zararları olur. Bu fayda ve zarar, bedeni ve/veya ruhu açısından insana döner (atfedilir).

Bu orta sınıftan daha üstün ve daha açık keşif sahibi olan bir sınıfa göre ise, tek fiil, -asıl da ilahi ve mutlak olsa da- vasıfsız olarak tesir etmekle ortaya çıkar. Bu

yükümlülük tesiri, mertebelere göre gerçekleşir. Her mertebede, zorunluluk ve imkan hükümleri kendilerini kabul eden ve toplayan şeyde karışık haldedirler. Bu karışımda, zorunluluk hükümleri imkan (vasıtaların ek) hükümlerine baskın gelirse, fiil sınırlandıktan ve çokluğu kabul ettikten sonra “itaat” ve “razı olunmuş fiil” olarak değerlendirilir. Aksi takdirde ise “günah” ve “çirkin fiil” olarak isimlendirilir.

Güzellik ve çirkinlik, failin amacı ve mizacı dikkate alındığında fiilin şeriat ve akla uygunluğuna göredir. Yalnız aklın yeterli olmayışı, şeriatın -akıl tarafından bilinen

iyilikler/kötülükler dışında- dünyada akıllardan gizli kalmış bir takım iyi ve kötü fiilleri ve de bu fiilleri işleyenlere veya onunla nitelenenlere dönecek olan iyilikleri/kötülükleri açıklamasıdır.

Başka bir sınıf daha vardır ki, onların deneyimleri ve görüşlerine göre sebep, şart ve vasıtalar Hakk'ın belirmesinden başka bir şey değildir. Ortaya çıkmayı gerektiren şey (iyi/kötü) ne olursa olsun, bütün bunlar Hakk'ın tek fiilidir. Bu fiilin görünüşte izafe edildiği kimseye, fiilin hükmü ve neticesi ulaşır. Bu da, onun görüşüne (algısına), bilgisine, tasarruf konusunda birlik ile olan ilişkisine ve asli

fiile göredir. Bunu tatmayan kimse, fiillerin hangi açıdan Hakk'a izafe edilebileceklerini bilemez. **“Attığında sen atmadın, fakat Allah attı.”**(Enfal, 17) ve **Sana biat edenler, Allah'a biat etmiştir.**”(Fetih, 15) ayetlerinin sırrını bilemez. Ayrıca Hz. Peygamber'in, **“Allah kulunun lisanı üzerine, kendisine hamd edeni işitmiştir.”** buyurduğu hadisin sırrını; **“Ben onun işitmesi, görmesi, eli ve ayağı olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle koşar, benimle tutar.”** hadisinin sırrını da anlayamaz. Ayrıca, **“Allah onların cezasını versin; onları sizin ellerinizle**

cezalandırır.”(Tevbe, 16) ayetinin sırrını da anlayamaz.

Salih

Muhyiddin İbn Arabi hazretleri bu fassı “fütuhi hikmet” olarak isimlendirmiş ve zahir olan ilk fetihe (açılım) -ki yaratılış sırrıdır- dikkat çekmiştir. Onun bu fassı -fatihi (açıcı) şeklinde özel değil- de fütuhi (açılımsal) olarak genel değerlendirmesinin nedeni, fetihlerin -tek değil- farklı tarzlarda ve gaybın anahtarları sayısınca olmalarıdır.

Dolayısıyla o, zati gayb ve kuşatıcı mutlak varlık mertebesinden olan yaratılışın başlangıcına dikkat çekmede Hakk'a uymakla ilahi edebi gözetmiştir.

Gayb anahtarlarının ilki ahadiyet'i cemdir.

Ahadiyet'i cem, zorunluluk ve imkan hükümlerini birleştiren berzahtır. Bu, mutlak varlıksal tecellidir ve ona yaratılışı gerektirmek veya gerektirmemek gibi bir şeref izafe edilemez. Çünkü gerçek bilgi, etkenin edilgendeki tesirinin ancak aralarındaki bir irtibat vasıtasıyla olabileceğini göstermiştir. Bu irtibat, aralarındaki bir ilişki veya ortak bir emre göre olur. İtibarlardan soyutlanması dolayısıyla, ahadiyet ile herhangi bir şey arasında hiçbir irtibat yoktur.

Buna göre, Hakk'ın başlangıç oluşu ve ondan bir şeylerin meydana çıkışı, ancak vahidiyet (vahdetin Hud fassında

açıklanan ikinci mertebesi) açısından geçerlidir. Vahidiyet, (aleme) görelî çoklukları olan isim ve sıfatların kaynağıdır. Her tesirin karşısında bir kabul eden bulunması açısından, bunlar çokluğa izafe edildiklerinde imkan hükümleri” adını alırlar. Vahid olan Hakk'a göre ise, (vahdetin ikinci mertebesinde ortaya çıkan) bu isim ve sıfatlar, zati ilim mertebesinde resmedilmiş şereflerdir. Bu açıdan da “zorunluluk hükümleri” olarak isimlendirilirler.

Ahadiyet'i cem mertebesini takip eden ilk gayb anahtar(lar)ı, zat isimleridir -ki

açıklanmaları yasaktır. Hayat, ilim, irade ve kudretten ibaret olan uluhiyet isimlerinin esasları, zat isimlerinin gölgeleri gibidir. Hakiki gayb, zat isimlerine aittir ve bu isimler, zatlari ve hükümleri ile izafi gayba ait olan anahtarlara sızarlar.

İzafi gayba ait isimlerin hükümlerinin, manevi karışımları ve iç içelikleri vardır. İzafetin düzenleniş şekli, var olan şeyde hakim olan durumun dikkate alınmasına göredir.

- Fatr ve fetk; latif ve kesif, güçlü ve zayıf şeyleri barındıran maddelerin

ayrıştırılması içindir. Fetk, (parçalara ayırarak) çoğaltmak ; fatr ise özet olanı ayrıntılandırmak içindir.

- Zer' ve felak, ortaya çıkarma, üretme ve meydana getirmek içindir. Zer', maddenin etkiyi kabul etmesi için hazırlanması; felak ise potansiyel kuvvetin fiile dökülmesi ve tasarrufun kemale ermesi içindir.
- Halk, toplama ve karışım açısından cisim ve suretlere ait bir anahtardır.
- İhraç,
buluttan/yerden/madenlerden/dağda n su çıkartılması, veya su ile yeryüzündeki bitkilerin ortaya çıkarılmasıdır.

- Ca'l, Hakk'a ve yaratıklara gerekli (ait) sıfatları yaratmanın (ortaya çıkarmanın) anahtarıdır.
- Bir başka anahtar ise fethin nasıl olduğunu görmek ve 'beraberlik' diye ifade edilen zati yayılma/işleme ile onu idrak etmektir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: **“Yaratan bilmez mi? O, Latif ve Habir'dir.”** Yani içine girme veya kendisiyle karışma olmaksızın yarattığı şeyle beraberdir.
- Ruhların varlığını sağlayan Emr'e dayalı yaratılışın anahtarı kavldir.
- Manalar aleminin yaratılışı ise ahadiyet'i cemin ruhu/hakikati

açısından zati yöneliŒe baēlıdır.

Salih ve fetihler arasındaki iliŒki, kendisi için daēın yarıldıēı deveden kaynaklanmaktadır. Hakk, kendisine doērudan temas etmiŒ olması ve ruh üflemesinden dolayı Adem'in yaratılıŒını kendisine izafe ettiēi gibi, o deveyi de Salih'e izafe etmiŒtir. Oysaki, Allah yaratılıŒ tarzından haber verirken, baŒkaları hakkında sebep ve vasıtaları dikkate alarak birinci çoēul zamiri kullanmıŒtır.

Canlılar farklı türlerdedir ancak hepsinin yaratılıŒının baŒlangıcı cansızlara

dayanmaktadır. Şu var ki, Adem, deve vb. Şeylerin bazı ilave özellikleri vardır -ki bunları ancak Allah ehlinin büyükleri bilebilir.

Adem ve Havva, insani çoğalma ve üreme kapısının iki anahtarıdır, çünkü onlardan öncce çoğalma yoktur. Onlar ise toprak, çamur, pişmiş çamur ve salsal diye ifade edilen cansızlardan yaratılmışlardır. Hakk onların başlangıçtaki durumundan şöyle haber vermiştir: **“Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da, yanında huzur bulsun diye zevcesini yaratan O'dur. Eşi ile birleşince, hafif bir yük yüklendi. Onu bir müddet taşıdı.**

Ağırlaşınca, rableri Allah'a: Yemin olsun ki, bize kusursuz bir çocuk verirsen, şükredenlerden olacağız; diye dua ettiler.”(7:179)

Rivayet olunmuştur ki, onlar Allah'ın kendilerini salih bir erkek çocukla rızıklandırmasını istemekteydiler. Şeytan ise onları aldatmış ve şöyle demiştir: “Eğer çocuğu Abdulhars diye isimlendirirseniz onun erkek olmasını temin ederim.”

Şeytana kulak verdiklerinden, çocuk (Şit) doğduğunda bu işte şeytanın bir katkısı olduğunu düşünmüşlerdir. Nitekim ayetin devamında şirke düştükleri belirtilmiştir.

Daha sonra Allah, onların neslinden zat ve

sıfatları ile salih kıldığı bir kimse yaratmıştır. Bu salih kişinin kavmi için de cansızdan bir deve meydana getirmiştir. Bu deveyi Salih'e izafe edip, kavminin ona hürmet etmesini emretmiştir. Böylece kavmi içinde Salih'in devesi, cansızdan yaratılması ve kendisine hürmet edilmesi açısından Adem'in melekler içindeki durumu gibi olmuştur. Buna göre Salih'e iman eden kişi, ilahi emre boyun eğmeyi ve secdeyi gerektiren meleki özelliğinden dolayı ona iman ettiği gibi; deveyi boğazlayanlar da kibirlenen ve kafirlerden olan İblis'in tezahürlerindedir. İblis kıyamet gününe kadar laneti hak ettiği gibi, kuşkusuz onlar da bu vakte kadar

azabı hak etmişlerdir.

Dört unsur (hava, su, ateş, toprak) ve müvelledat (maden-bitki-hayvan), Hakk'a sadece özel bir açıdan dayanır. Dikkat edilirse, Musa'ya ağaçtan hitap edilmiş, Nuh'a su, İbrahim'e ateş, Hud'a rüzgar ayrılmıştır. Her zatın risaleti, mucizesinin Hakk'a dayandığı ismin mertebesinden ortaya çıkmıştır.

Şuayb

Muhyiddin İbn Arabi hazretlerinin kalbi hikmeti Şuayb'a ayırmasının iki temel sırrı vardır. Bunlardan ilki, “şuayb” (şubeler/kollar) kelimesinin anlamıdır. Çünkü kalp, insan bedeninde ve yaratılışı tam olan bütün canlılarda ilk meydana gelen ve suretlerini ayakta tutmak üzere uzuvlarına gerekli parçaları yayan kaynaktır. Resulullah (Salat ve Selam üzerine olsun) buna şöyle dikkat çekmiştir: **“Cesette bir organ vardır ki, o salih olduğunda bütün ceset salih olur, bozuk olduğunda ise bütün ceset bozuk olur. Dikkat edin,**

o organ kalptir.”

Zahir olan ulvi alemin kalbi Güneş'tir.

Onun yeri, feleklerin kalbidir. Işık yardımı Güneş'ten yayılır ve bütün gezegenlere ulaşır.

Bütün varlık suretlerinin kalbi ise gerçek kamil insandır. O, zorunluluk ve imkan arasında bir berzah, zat ve kıdem (ezelilik) ile hadisler (sonradan olanlar) ve hükümleri arasında bir ayna gibidir. Bu sebeple hilafet yeri yeryüzü olmuştur.

Yeryüzü varlık dairesinin merkezidir.

Onun şimdiki suretiyle perdelenmiş olan asıl/manevi makamı Rahmani Nefes'in ortaya çıkışının başlangıcıdır. Rahmani

Nefes, bütün varlık alemi yaratmak için ortaya çıkar. Bundan dolayı, (kendisinde tüm ilahi isimlerin ortaya çıktığı) yeryüzüne inen hakiki insanın da halife (Hakk'ın vekili) olması uygun olmuştur. Çünkü insan, (aynen yeryüzü gibi) her ne kadar suret açısından son olsa bile, rütbe ve merteye açısından ilktir.

Kamil insan, halk ve Hakk arasında vasıta dır. Allah dışındaki her şeyin bekasının sebebi olan Hakk'ın feyzi ve yardımını, onun ile ve onun mertebesinden ulvi/süfli bütün aleme ulaşır. Eğer berzahlık yönü ile kamil insan olmasaydı, alemde hiçbir şey arasında irtibat ve ilişki

olamayacağından dolayı, tek olan ilahi yardım hiçbir Şey tarafından kabul edilemezdi ve hiçbir yere ulaşmazdı.

İnsan göklerin direğidir. Dolayısıyla ahadiyet'i cemin sureti olan hilafetinin mertebesi, yeryüzünden Kürsü ve Arş'a gittiğinde alemin düzeni bozular, yer ve gökler değiştirilir. Nitekim Resulullah Şöyle demiştir: **“Yeryüzünde Allah Allah diyen kimse bulunduğu sürece kıyamet kopmaz.”** Allah'ın adını tekrarlayarak pekiştirmekle, Allah'ı tüm isimleri birleştiren ismi ile zikreden kamil kişiye kastetmiştir. Bu kamil insan, gökleri ve yeri ayakta tutan veya kendisiyle

göklerin ve yerin ayakta tutulduğu manevi direktir. İnsan göçtüğünde ise gökler parçalanır, güneş dürülür, yıldızlar dökülür ve paramparça olur, dağlar yürütülür, yeryüzü sarsılır ve kıyamet kopar. Eğer kamil insan cennette bulunmasaydı, cennetin durumu da buna benzerdi.

Ne var ki, kamil insanın cennette bulunması mazharlığı açısından; yoksa cennet kamil insanı sığdıramaz. Onun cennette olan kısmı, bu cennete uygun olan yönüdür. Kamil insan her alemde o aleme uygun yönü ile, o alemin Hakk'dan talep ettiği özellik ile bulunur.

Cehennem için de aynı durum geçerlidir, çünkü o da kamil insan olmadan baki kalamaz. Nitekim hadiste şöyle gelmiştir:

“Cabbar ayağını üzerine koyana kadar, Cehennem sürekli “Daha fazla yok mu?” der. Bundan sonra ise bir kısmı öbür kısmı üzerine çöker ve şöyle der: “Tamam, tamam!””

Cehennemine üzerine konulmuş olan ayak, kamillerin suretinden kendilerine cennette eşlik etmeyecek kısımdır.

Bedenin en son uzvu olmasından dolayı ayak denilmiştir. İnsanın maddi sureti de, mutlak insani suretin en son uzvudur.

Çünkü bir bütün olarak alemin sureti,
insani hakikatin suretinin uzuvları gibidir.
Bu yaratılış, insani hakikatin kendisi ile
ortaya çıktığı son (en aşağı) surettir.
İnsani hakikat ile uzuvlar gibi olduklarını
söylediğim bütün suretler (gökler ve yer)
ayakta durur.

Kalbin beş mertebesi vardır: Manevi,
ruhani, misali, hissi ve birleştirici. Her
mertebenin bir mazharı vardır. Ayrıca her
kalbin, her mertebeye yönelik bir yüzü
vardır. Kişi, bunlardan ilkiyle vasıtasız
olarak Hakk'a yönelir. İkincisiyle ruhlar
alemin yönelip, ruhlar vasıtası ile

istidadının gerektirdiği Şeyi Rabb'inden alır. Üçüncüsü, misal alemine yönelik yüzüdür. Kalp, ahadiyet'i cem makamıyla olan ilişkisi, mizacının ve ahlakının dengesi, davranış ve düşüncelerinin düzgünlüğü, huzur ve marifeti oranında bu mertebeden pay alır. Dördüncüsü, Zahir ve Ahir isimlerine ait Şehadet alemine yönelik yüzüdür. Beşinci ve son yüz ise ahadiyet'i cem yönüdür. Bu yüzü, öncelik, sonralık, görünme ve gizlenme sıfatlarını kendinde toplayan manevi yüz takip eder.

Şuayb, kalbin misal mertebesinin mazharıdır. Bu mertebe, insanın yüreğinin

sol tarafında gizli olan hayvani ruha benzer. Hayvani ruh, insani ruh ile mizaç arasında bir berzahtır. Çünkü o, basit ve akledilir bir kuvvet olması açısından ruh ile, bedenın bölümlerine yayılmış olan çeşitli kuvvetleri içermesi ve bedendeki tasarrufları açısından da mizaç ile ilişkilidir. Bu sayede de irtibat ve yardımcı meydana getirir.

Misali tasarılar, zahir ve hissi suretlerin neticesi olduğu için, Musa'nın terbiyesi öncelikle Şuayb vasıtasıyla olmuştur.

Dolayısıyla, Musa'ya ve mucizelerine hakim olan hal, Zahir isminin hükümleri olmuştur. Hakk onu kendisi için

seçtiğinden dolayı, kemale erdirmek üzere Hızır'a göndermiştir. Hızır, Batın isminin mazharı ve (manevi) kalp yüzünün suretidir. Nitekim hikayelerinde,

“istedik”, “Rabb’in istedi ki”, “Ona kendi katımızdan ilim öğrettik.”

şeklinde buna işaret edilmiştir -ki

bunların hepsi, -Musevi itirazların aksine-batın hallerdir. Musevi itirazların

dayanağı ise zahiri emirler ve bu emirler için şart olan “iyi” ve “kötü” kavramları idi.

Cem ve vücud (ahadiyet'i cem) kalbinin sureti haline gelen kimse ise Resulullah gibidir. Onun makamı, varlık dairesinin

orta noktasıdır. O kişi, kalbinin beş yüzü ile bütün alemlere, mertebelere ve hazretlere yöneliktir; hepsinin hükümlerini kavrar ve niteliklerini birleştiricilik özelliğiyle ortaya çıkarır.

şuayb'ın elçiliğindeki ayetin ölçü ve tartıya dikkat etmek olmasının sebebi, kalbin bedeninin uzuvlarına olan yardımının -ne fazla, ne de eksik olmak üzere- muhtaç olunan ölçüde, tartma yoluyla gerçekleşmesidir. Nitekim Resulullah, alemin sureti için de **“Yerler ve gökler adalet ile ayakta durur.”** demiş ve Hakk'ı **“Tartı onun elindedir.”** şeklinde nitelemiştir. Ayrıca, **“Kuşkusuz**

Allah gökleri ve yeri ayakta tutar.”(Fatır, 41) ve **“Her göğe emrini vahyetmiştir.”**(Fussilet, 12) ayetlerinde de bu konuda sır vardır.

Kalbi hikmetin Şuayb'a ayrılmasındaki diğer sır ise, kalbin genişliğine ve rahmet ile olan ilişkisine dayanır. O rahmet, her şeyi kuşatır ve yüz parçaya bölünür.

Hakk tarafından bildirildiği üzere, -genişlik açısından aralarında fark olmakla beraber- eşyanın en büyükleri, rahmet, kalp ve ilimdir. Bu duruma şu ayetler işaret eder: **“Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır.”**(Araf, 155), **“Ey**

Rabbımız! Sen her şeyi rahmet ve ilim olarak kuşattın.”(Gafir, 7), “Beni yerim ve göğüm sığdıramadı. Mümin kulunun kalbi beni sığdırdı.”

Rahmetin genişliği, Kalem'in Levha'ya yazmasıyla ortaya çıkan olaylarla ilgili ve sınırlıdır.

İlim ise hem Hakk'ın zatına, hem de bilinenlere iki farklı şekilde ilişir. Şöyle ki, Hakk, zatını herhangi bir belirmesinde aklettiği gibi, herhangi bir nitelikle sınırlanmaksızın- mutlak olarak da bilir. Bilinenler de sonlu/geçici şeyler olduklarında, hem aralarındaki

farklılıkların belirli bir devirde
(zaman/mezan) ortaya çıkması açısından,
hem de Hakk'ın ilminde belirmeleri
bakımından bilinirler. Bilinenler sonlu
şeyler olmadıklarında ise yalnız ikinci tür
bilme geçerlidir.

Hem Hakk'ın zati için, hem de bilinenler
için geçerli iki bilme tarzında da, ilk bilme,
akledenin nefsi ve bilgisi açısından
kayıtlanarak gerçekleşirken, ikincisi, genel
(toplayıcı) ve özettir. Hakk ve mümkünler
arasındaki bu bağlantının ve tam
ortaklığın sebebi ise Hakk'ın
mutlaklığında ve gaybında gizli olan zati
işlerdir. Bu işlerin aslına ermek ve

sonucunda iki bilme tarzını biraraya getirmek, sadece kendi hakikati zorunluluk ve imkan hükümlerini birleştiren bir berzah olan kimse için mümkündür. Çünkü bu kimse kendi yokluğu ile Zat'ın gaybı karşısında durur ve böylece tüm kayıtlı akletmelerden arınmış olur. Bu şekilde olduğunda da, ilimden daha geniş hiçbir şey yoktur.

Hakk'ı kuşatan kalbin genişliği, hakiki insana ait berzahlık genişliğidir ve onun ilmi de bahsedilen ilimdir. Şuayb'ın genişlikten olan payı ise, hayvani ruha benzeyen kalp mertebesine göredir. Bu mertebenin hükümleri ve şubeleri, kalbin

kuşatıcı mertebesinden olan nasip oranında olur. İki kalp arasındaki ilişki, kayıtlı hayal aleminin, mutlak hayal alemiyle ilişkisi gibidir.

Değerlerden ve değerlendirmeden vazgeçilip, bütünün birliği dikkate alındığında ise genişlik ve hükümleri ortadan kalkmış olur. Çünkü gerçek anlamda bir olan bir şeyin, herhangi bir şeyi sığdırdığı veya herhangi bir şey tarafından sığdırıldığı düşünülemez.

Lut

Muhyiddin İbn Arabi hazretlerinin bu hikmeti meleki sifata izafe etmesinin sebebi, Lut ve ümmetine hakim olan emre uymaktır. Ayrıca, kavminden gördüğü sıkıntılar karşılığında Hakk'ın peygamberi vasıtasıyla verdiği büyük cezaya dikkat çekilmiştir. Nitekim Hakk, Lut'un hal diliyle onlara şöyle hitap etmiştir: **“Eğer benim gücüm olsaydı ya da büyük bir kuvvete dayansaydım.”**(Hud, 85).

Hiçbir ilahi ceza sebepsiz meydana gelmez. Çünkü O, mutlak yaratıcıdır.

Dolayısıyla Hakk'ın cezalandırması, fiillerin sonuçlarının dışı vurumudur.

Yaratıklara ait fiiler de, kendi sonuçlarının hammaddeleridir -ki sonuçlar, onlara göre ortaya çıkarlar. Burada Hakk'ın rolü, bu hammaddeleri işlemekten ibarettir.

Cezalandırılan kavimlerin eserlerinden geriye kalan delillerin sebebi, onların kötü ruhani güçlerinin çokluğudur. Çünkü hammaddelerin gücü ve sayısı arttığında, sonuçların ortaya çıkması da şiddetli ve güçlü olur. Tam tersi söz konusu olduğunda ise, sonuçların meydana gelmesi gecikir ve zıt kuvvetin içine dahil olur. Af, mağfiret ve iyiliğin, kötülüğü silmesi ve değiştirmesi de buna, yani kötü hammaddelerin azlığına dayanır.

Üzeyr

Kudret, ilme; ilim de bilinene tabidir.

Dolayısıyla yaratıklar üzerindeki tesirin

kaynağı yine kendileridir. Kudret

hükümleri kendilerine hakikatleri

bağlamında ilişir. Hakk, herhangi bir şey

için asla bir şey (sıfat, fiil, hal vs.)

belirlemez. Çünkü Hakk'ın emri birdir:

“Ol!”

Söz konusu emir, Hakk'ın, asılda tek olan

varlığı yaymasından ibarettir. Bu varlık,

kendisini kabul eden mümkünlerin

üzerine yayılır. Bunun sonucunda

mümkünler, ezeli ilimde belirmiş (sabit)

hakikatlerinin gerektiği tarzda, çeşitli hal

ve özelliklerde Varlık ile zuhur etmiş ve Varlık'ı kendi hakikatleri yönünde ortaya çıkarmış olurlar.

Üzeyr'in hakikatinin ve hakikatinin gereksinimlerinin hükümleri, kader sırrını öğrenmeyi talep etmeyi ve harabenin eski haline tekrar nasıl dönebileceğini garipsemeyi ve bunun üzerine düşünmeyi gerektirmiştir. Allah da bunun üzerine, yenilenmenin tarzlarını ve kudret hükümlerinin türlerini ona göstermiştir.

Mead (iade etme, yeniden oluşturma), farklı düzeylerde gerçekleşir. Bunlardan ilki, suretin değişmekten ve

başkalaşmaktan korunması ve aynen bulunduğu hal üzere saklanmasıdır. Üzeyr'in yemeği ve içeceği buna örnektir.

İkinci tip mead, suretin -olduğu gibi saklanmadan- yalnızca bozulma ve parçalara ayrılmaktan korunmasıdır -ki bu durumda, sureti idare eden ruh, suretten geçici olarak ayrılır. Mead gerçekleşeceği zaman da ruh cisme tekrar ilişir. Üzeyr'in kendi durumu buna örnektir.

Ruh bedeni idare etmeyi bıraktığında, normalde suretin dağılması ve parçalanması gerekir. Çünkü ruhlar, hem dünyayı hem de göçtükleri alemi birlikte

algılamaktan acizdirler. Ne var ki, kamil, kutsal ve bütün ruhlar istisnadır. Onların ruhları, cesetlerine kalıcılık özelliği kazandırır. Onlar, diğerleri gibi berzah aleminde hapsedilmiş değildir; bu alemde tamamen uzaklaşmazlar ve istedikleri zaman bu alemde tekrar ortaya çıkabilirler. Bu yeniden yaratma tarzına, Resulullah (Salat ve Selam üzerine olsun) şöyle işaret etmiştir: **“Allah, yeryüzüne peygamberlerin cesetlerini yemeyi haram kılmıştır.”**

Meadın bir diğer çeşidi de, suret -parçalanmış olsa bile- surete ait cevherlerin (asıl/temel öğeler) Allah

katındaki alemlerin birisinde korunmasıdır. Mead böyle gerçekleştiğinde, suret için gerekli, uygun ve daha öncekine benzer arazlar (ek/geçici/ikincil ögeler) korunmuş cevherlere göre yeniden yaratılırlar ve sureti idare eden ruhun cisme tekrar ilişmesiyle de iade tamamlanır. zeyr'in eşeği buna örnektir. Kuran'da ise şöyle geçmektedir: **“İnsanlar, kendi kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sandılar? Tam aksine, onların parmak uçlarını bir araya getirmeye gücümüz yeter.”**(Kıyame, 3), **“Kemiklere bak! Nasıl da onları**

düzenliyor, sonra kendilerine et giydiriyoruz.” (Bakara, 259) Ayrıca bu tarz mead hakkında yine şöyle denilmektedir: **“O, halkı yaratır, sonra iade eder. Bu, O’na göre daha kolaydır.”**(Rum, 27). Çünkü daha önce ortaya çıkmış parçaları yeniden birleştirmek, varlığı bütünde silinmiş (kayıp/bilinmez) parçaların (sabit hakikatlerinin gerektirdiği gibi ortaya çıkarılmak üzere) ilk yaratılışlarından ve birleştirilmelerinden daha kolaydır. Doğal olarak, buradaki kolaylık işin kendine göredir, yoksa Hakk için hiçbir şey zor ve imkansız olamaz.

İsa

Varlıklar, a) kötülük/bozukluk ve şeref, b) eksiklik ve kemal eksenlerinde çeşitlenirler -ki veliler veya peygamberler arasındaki üstünlük farkını ortaya çıkaran da budur. Yaratıcısı ile arasındaki vasıtaların en az olduğu veya ortadan kalktığı kimse, yaratıklar içinde en şerefli olandır. İmkana ait kesret hükümleri kendisinde azalmış ve bunun sonucunda, onun ilahi vahdaniyet mertebesiyle ilişkisi güçlenmiştir. Kemal ise, -yaratılış hükümlerinin azlığına göre değil- ilahi sıfatlar ve yaratılışa ait hakikatler arasındaki birleşimlerin çokluğu

oranındadır. Çünkü bu, ilahi mertebenin sureti olan Ademi yaratılışın payından olan oranı, yani ilahi benzerlik ve hilafet mertebesine olan yakınlığı belirtir.

Yaratılış hükümlerinin çokluklarının sonu, berzahların berzahı (ahadiyet'i cem) ile birleşir.

Her varlığın Hakk ile irtibatı iki şekilde olabilir; vasıtalı ve vasıtasız. Vasıtasız irtibat tarzı “vech-i has” (özel yüz/yön) olarak isimlendirilir ve bu yol, yaratıkların çoğuna kapalıdır. Cebrail, Mikail, peygamberlerin/velilerin büyükleri ve (Kalem dışındaki) diğer yüce varlıklar,

Allah'tan hem vasıtalı, hem de vasıtasız olarak alırlar. Resulullah da (Salat ve Selam üzerine olsun) **“Benim Allah ile bir vaktim vardır ki, o vakitte Rabb’imden başka kimse bana ortak olamaz.”**, **“Rabbim bana vermiştir.”** vb. ifadeler ile bahsedilen vasıtasız irtibat tarzına dikkat çekmiştir.

İsevi hakikat, Cebrail’in Allah’tan vasıtasız olarak aldığı şeylerden birisidir. Bu hakikat, birleşmeleri ruhların varlığının sebebi olan harflerden meydana gelmiştir. Bunlar kendi başlarına sekiz tanedir, ancak hepsini birleştiren dokuzuncuları, İsa ile ve İsa’da ortaya çıkan, her varlığa

yayılan sırrın zuhurunu gerekli kılan nefsi tecellidir. Bu dokuzuncusu, bu harflerin anlamlarının tümüdür -ki bunlar da zorunluluk hükümlerinin toplamıdır.

Ruhların ve hallerinin farklılıklarının nedeni, bu sekiz hakikatin kendilerine yönelmesinden etkilenen varlıkların hakikatlerinin, sekiz hakikat ile birleşimlerinin gerçekleştiği mertebelerdir.

Bunlar toplamda on sekiz tanedir ve harflerden olan mazharları şunlardır:

د, ه, و, ح, ط, ر, س, م, ب, ج, خ, ي, ق, ث, ظ,
ف, ت, ك (?)

İçlerinde noktasız olanlar, bahsi geçen

sekiz hakikatin, noktalı olanlar ise kendilerinden etkilenen hakikatlerin kabiliyetlerinin mazharlarıdır.

Bütün bu harflerin bir araya gelişlerinin sureti, İsa'nın ruhi hakikatidir. İsa'nın sureti ise, ilahi kelimenin Cebrail'e ait özellik ile birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu alemde kalışı, Meryem'in tabiatının suretinden kazanılmıştır. Bunu sağlayan etken ise Cebrail'in yakışıklı bir erkek olarak gözükmesiyle Meryem'de ihtilama benzer bir fiilin meydana gelmesidir.

Cebrail'in makamı Sidre'dedir. Sidre de, misal alemi ve şehadet alemi, unsuri

tabiat ve genel/bütün tabiat arasında
berzahi bir makamdır. Bu yüzden
Cebrail'in sureti, Sidre'nin üzerindeki ve
altındaki şeylerin özelliklerini içermiştir.
İsa'nın suretine ait sıfatlar da bu suretten
kazanılmıştır. Dolayısıyla İsa, Cebrail'in
ruhaniliğinin sureti ve Sidre'deki
makamının mazharıdır.

İsa'nın ölüleri diriltmesinin sebebi,
kendisinde hamurlaşmış ruhani sırrın
baskınlığıdır.

İsa'ya verilen izin ise, yapacağı şeylere
kadir kılınmasıdır -ki bu da zati isimlerin
hakikatleri ve eserleri olan on sekiz
harften ibarettir.

**“Allah katında İsa’nın durumu,
Adem’inki gibidir.”(Al-i İmran, 59).**

Adem, ilahi ve kuşatıcı suret ile ortaya çıkan ilk mazhardır -ki Hakk bu suretle yaratılış mertebelerini bitirmiştir. Öte yandan İsa ise, bu kuşatıcılığın -suretiyle değil- ruhani özelliğiyle ortaya çıkmıştır. Çünkü İsa’nın sureti yeryüzüne, mertebesi ise misal alemine aittir.

İsa’nın Ademe benzemesi, kuşatıcılık ve son oluş açısından dır. Bu sebeple, Adem ve İsa arasındaki benzerliğin madde ve yaratılış açısından olmadığına dikkat çekmek için, ayetin devamında (Adem

için) **“Onu topraktan yarattı.”**(Al-i İmran, 59) denilmiştir.

İsa'nın -sureti değil- ruhaniliği, alemin suretine göre bütündür ve hükmü geneldir. Hakk, onu (İsevi tekil ruhu) ancak şereflendirmek üzere Kendine nispet etmiştir; yoksa Kendine ait olduğunu belirtmek için değil. Çünkü ruhların belirmeleri ve ortaya çıkmaları bedenlerin yaratılışından sonradır.

Dolayısıyla tekil/bireysel ruhların belirmeleri ve kemale ulaşmayı gerektiren düzenleme için bedenlere ilişmeleri, bedenlerin mizacına bağlı olmuştur. Bu sebeple üflenen ruh, tekil insani suretlere

göre parça, varlığın mutlak suretine (aleme) göre ise bütündür. Bu mutlak suret, “Hakk’ın zahiri” veya “insani hakikatin suretinin ayrıntılandırılması” olarak ifade edilir.

İsa’nın kuşatıcılığın ruhuyla ilişkisi güçlenince, şeriatların sonuncusu olan kapsamlı şeriat dairesine girmesi ve kendisine vahyedilen şeyin Muhammedi formda olması zorunlu hale gelmiştir.

Dolayısıyla onun ahir zamanda inecek oluşunun ilk nedeni, kuşatıcılık hükümlerini tamamlamaktır. Diğer sebep ise, uhrevi fecrin doğumuna dikkat çekmektir -ki bu yüzden Deccal ile savaşır.

Deccal ve İsa arasındaki kavga, dünya ve ahiret mazharları arasındaki kavgadır. Çünkü sağ gözü kör olan Deccal, dünya hakikatinin ve Hakk'ın ondaki hükmünün mazharıdır. Bu yüzden de rububiyet mertebesinin ruhundan yoksundur. Bu vakit dünyanın yok oluş zamanı olduğu için, İsa'nın Deccal'i helak etmesi ve bu helakın da, Beyt-ul Makdis'deki "Lud" (şiddetli kavga/çekişme) kapısında gerçekleşmesi şart olmuştur.

Süleyman

Rahmet, zati ve sıfati olmak üzere iki kısma ayrılır. Daha sonra bu ikisi de genel ve özel olmak üzere kendi içinde tekrar ikiyi ayrılır. Böylece dört asıl ortaya çıkmıştır. Diğer doksan dokuz dalın da bunlardan çıkmasıyla, rahmet toplamda (dört asıldan meydana gelmiş gövde ve doksan dokuz dal ile) yüz olur. Nitekim hadiste de “**Allah’ın yüz rahmeti vardır.**” denilmiştir.

Besmele’deki, zati iki (genel ve özel) rahmettir. Genel olarak Fatiha’da ise sıfata ait olan iki (genel ve özel) rahmet bulunur. Diğer rahmetler de bunlardan

ortaya çıkar.

Süleyman'a ait olan, (zati ve sıfati) genel rahmetlerdir. Dolayısıyla onun hükmü ve alemdeki tasarrufu genel olmuştur. Allah, yüce ve aşağı bütün alemi ona amade kılmıştır. Nitekim, ateş tabiatlı şeytanlar onun için suya dalarlardı -ki zıtları biraraya getirmek zordur: **“Şeytanlar arasında da onun için dalgıçlık yapan ve başka işler görenler vardı.”**(Enbiya, 72)

Zati olan özel rahmet, inayettir -ki “kadem-i sıdk” (doğruluk adımı) diye de

isimlendirilir. Bu, -ilim veya amel gibi bir vesile olmaksızın- Hakk'ın bazı kullarına yönelik sevgisidir. Nitekim Hızır hakkında şöyle denilmiştir: **“Ona kendi**

katımızdan bir ilim verdik ve kendi katımızdan ona öğrettik.”(Kehf, 52).

Sıfati olan özel rahmet ise saidlere (bahtiyar) aittir. Bu rahmet, geçici ve kalıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Hakk'ın **“Sınırsız bir ikram”**(Hud, 158) olarak nitelediği kalıcı kısmı, cennet ehline hastır. Onların nimetleri ebedi, kesintisiz, sıkıntılardan kurtulmuş ve eksik şeylerle karışmamıştır. Ayrıca Kuran'da yine şöyle denilmektedir: **“Onlar (nimetler)**

dünya hayatında müminler içindir.

Kıyamet gününde ise saf olarak

onlara aittir.”(Araf, 132). Ayette “saf

olarak” denilmesinin sebebi, -ahiretin

aksine- dünyada bu nimetlerin müminler

için karışık ve zorlu olarak

gerçekleşmesinden dolayıdır. Bu rahmetin

geçici kısmı ise, dünya hayatında

isteklerine ulaşanlara aittir. Bunların

genelde ahiretten bir nasipleri yoktur.

Süleyman için ise, -bir istisna olarak-

Allah iki dünya saadetini birleştirmiştir:

“Onun bizim katımızda nimeti ve iyi

varış yeri vardır.”(Sad, 35). Dolayısıyla

onun saadeti -dünyada ortaya çıkmakla

beraber- diğerlerinininki gibi geçici

olmamıştır.

Cennet Kürsü'dedir ve çatısı da Arş'dır.

Rahman ismi bütün varlıkları rahmet, ilim ve hüküm yönünden kuşattığı gibi,

Rahman isminin istiva yeri olan Arş da bütün suretleri kuşatır. Kürsü ise,

-genellik özelliği taşıyan Rahman isminin aksine- seçicilik ve ait kılma özelliği olan Rahim isminin mazharı ve istiva yeridir.

Her şeyi kuşatmış olan rahmet, Varlık'tır.

Rahman ismi ise, Mutlak Varlık'ın, nuru mümkünler üzerine yayması açısından

Hakk'ın ismidir. Nitekim, ayette **“Allah, yerin ve göklerin nurudur.”**(Nur, 35)

denilmiş ve sonrasında nurun zuhur mertebelerinden ve mazharlarından bahsedilmiştir. Bu yayılmanın genel mertebeleri şunlardır: Manalar alemi, ruhlar alemi, misal alemi ve his alemi. Her merteye, kendinden önceki mertebeye göre zuhurda daha kamildir. Misal alemi, ortaya çıkan manaları ve ruhları cesetlendirir, dolayısıyla bu alem içinde ortaya çıkan her şey cesetlenmiş olur. His aleminin başı ise, tüm özel/müstakil cisimleri kuşatan ve yönleri sınırlayan Arş'in suretidir. Hüviyet gaybından seyre başlayan manevi varlık, Arş'in genel/bütün mertebelerinde tam olarak ortaya çıkmış olduğundan, zuhur

dereceleri Arş'ta ve Arş ile tamamlanmış olur. Arş'tan sonra ortaya çıkan şeyler, -yeni şeyler değil- ayrıntılandırmalar ve düzenlemelerden ibarettir. Dolayısıyla (Arş'a) istiva, herşeyi kuşatan rahmetin sureti olan Rahman ismine izafe edilmiştir. Varlık'a ait (özel/detaylı) hüküm ise bahsi geçen dört asıl/bütün mertebede ortaya çıkar ve kendilerinde detaylanır.

Açıklananlara göre istivanın iki temel anlamı vardır: a) Mutlak Varlık'ın zuhur mertebelerinin kemali için manevi seyir derecelerindeki tamamlanma, b) Arş'tan, Arş ile ve onun üzerindeki Mele-i Ala'dan,

göklere, yer yüzüne ve ikisi arasındaki her şeye yayılan kaplama/yayılma/kuşatma hükmüdür.

İnsan türü, bütün doğal kuvvetlerin, zorunluluk ve imkan hükümlerinin, meleki yönelimlerin ve feleki eserlerin hedefi ve hepsinin birleşme yeridir. Emr, insan türüne ulaşınca kadar toplayıcılık ve belirme açısından derecelenir. Daha sonra da insani mizaçlara göre derecelenme devam eder. Çünkü tekil insani ruhların ortaya çıkışları arasındaki farklılıklar, insani mizaçların itidal derecelerine göredir. Davud, bu ismi

hükümlerin, rabbani sıfatların, ruhani eserlerin ve doğal kuvvetlerin bütünlerinin mazharıdır. Böylece, hilafet makamı ve hükümleri, hikmet hükümleri ve kitabı ayırt etme özellikleriyle ortaya çıkmaya hak kazanmıştır. Süleyman da bunların hepsinde ona varis olmanın yanında, fiili detaylandırma, açık hüküm verme ve tam yönetime hak kazanmıştır. Süleyman'dan daha fazla mülk sahibi ve hükmü daha genel hiçbir insan ortaya çıkmamış ve çıkmayacaktır. Çünkü Allah'ın ortaya çıkmasını takdir ettiği rububiyet sırları, Hakk'a ve varlıklara izafe edilen durumlar, zuhur derecelerinin nihayetine ulaşmıştır. Bunların hepsi, bu

noktada zuhurlarının kemale ulaştıktan sonra, aynen batınlıktan zuhura ıkışları gibi, adım adım tekrar batınlık mertebesine dönerler. Çünkü, ya batından zuhur ya da zuhurdan batın vardır; batından eksileni zahir alır, zahirden eksileni de batın alır.

Dua (davet/ağrı) eylemi, sıfatın, sıfatlanandan ayrılığı ve sıfatlananın derecesinden düşüklüğü açısından rahmet hükmünün sırrıdır. Sıfat ve sıfatlanan arasındaki ilişki gibi, Süleyman'ın haline ait genel rahmet hükmü de, genel rahmet hakikatiyle karşılıklıdır. Süleyman'a

verilmiş nimette rahmet hakikati ve rahmet hükmü karışık olunca, kendisine bahş edilen şeye ulaşması da duaya bağlı olmuştur.

Öte yandan, Hakk'ın Süleyman'a duayı ilham etmesi, duasına karşılık vermesi ve **“İster ver, ister tut; hesabı sorulmaz.”**(Sad, 39) ayetiyle kendisini haberdar etmesi açısından da dua, genel olmanın yanı sıra, -nitelik ve niceliklerle kayıtlı olmayan- zati rahmet sırrıdır.

Davud

Süleyman'ın sırları ile Davud'un sırları arasında büyük bir ortaklık vardır.

Nitekim Hakk, Kuran'da buna şöyle işaret etmiştir: **“Biz, Davud ve Süleyman'a**

ilim verdik.”(Neml, 15), **“Ey insanlar!**

Bize kuş dili öğretildi ve bize her

şeyden verildi.”(Neml, 14), **“Onlar**

dediler ki: Hamd, Allah'a

mahsustur. Bizi kullarınının pek

çoğundan üstün kılmıştır.”(Neml, 15),

“Davud ve Süleyman, bir ekin

konusunda hüküm

vermekteydiler.”(Enbiya, 78), **“Her**

birisine ilim ve hüküm

verdik.”(Enbiya, 79). Muhyiddin İbn Arabi hazretleri de bu fassı Süleyman fassına bitiştirmekle ve bu fassı “Davud Kelimesindeki Varlık Hikmeti” şeklinde isimlendirmekle, varlığın her şeyi kuşatan rahmetin kendisi olmasına işaret etmiştir. Süleyman’a ait genel rahmetler içinde sıfatları ilgilendiren rahmet, ilahi hilafettendir. Bunun hükümleri varlık mertebelerinde adım adım ortaya çıkar ve insan suretinde kemaline ulaşır. Ondan önceki mazharlar ise, insani/ilahi hakikatin kendileriyle ve kendilerinde tam olarak ortaya çıkması için istidat sahibi değildirler. Dolayısıyla hilafet/uluhiyet

hükümleri ilk defa Ademi surette ortaya çıkmış ve insan türü içinde de itidal mertebelerine göre detaylanmaya devam etmiştir. İçerdiği tüm niteliklerin zuhuru açısından, hilafet mertebesi Davud'da kemale erer ve Süleyman'da da tam olarak yayılmış olur.

Adem'e hilafet verildiğinde, kendilerine hükmedeceği insan toplulukları olmadığı gibi, cinlerden de sadece İblis vardı -ki o da kendisine secde etmemiş ve kendisi ile hanımını saptırmış ve aldatmıştır.

Halifelik hükmünün icra edileceği kimselerin yetersizliğinden dolayı, Ademi suret, Adem'de tam olarak açılmaz. Bu

yüzden Adem'in hilafeti risalet mertebesini içermemiş ve risalet, Nuh zamanına kadar Adem'in neslinden gelenlerde potansiyel olarak kalmıştır. Ayrıca Adem'in isimlerden payı, onları bilmesiyle sınırlı iken, Davud, onlarla ilim, amel ve hal açısından tahakkuk etmiştir.

Davud'un ilahi isimlerle ilim açısından tahakkuk edişinin göstergesi, ona hilafet makamının verilmesidir, çünkü bu makam ile tahakkuk etmenin en önemli, en değerli ve en büyük şartı ilimdir.

Davud'un ilahi isimlerle amel açısından tahakkuk edişinin göstergesi, Resulullah'ın (Salat ve Selam üzerine

olsun) da bildirdiği üzere yeryüzündeki en abid kul oluşudur.

Davud'un ilahi isimlerle hal açısından tahakkuk edişinin göstergesi ise, Hakk'ın ona doksan dokuz hanımı nikahlamayı takdir etmesidir -ki bunlar ilahi isimlerin (veya rahmet dallarının) bir örneği gibidir.

Davud, hilafet mertebesinin içermiş olduğu her şeye kabiliyeti olduğunu gördüğünde, söz konusu sayıyı yüze çıkartıp, işi tamamlamak/bütünlemek istemiştir. Bu ise ancak Zat'a ait "Allah" ismi ile olabilir -ki bunun da gerçekleşmesi imkansızdır, çünkü **"Allah kendisine ortak koşulmasını**

affetmez.”(Nisa, 38). Dolayısıyla Allah onu uyarmıştır: “Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife kıldık. İnsanlar arasında hak ile hükmet, hevaya tabi olma! O, seni Allah’ın yolundan saptırır. Allah’ın yolundan saptıranların, kıyamet gününü unutmalarından dolayı şiddetli bir azabı vardır.”(Sad, 24).

Ayetin öncesinde doğrudan Davud’a hitap edilmesine karşın, devamının belirsiz gelmesi, bu mertebenin edebindedir. Allah, bu şekilde Davud’a seslenmekle, kendisine hitabet edebini öğretmiştir. Çünkü hilafet mertebesi hitabeti de

kapsamakta ve gerektirmektedir.

Yunus

Veli ve nebiler içinde kamil olmayanlar, mertebelerinin ve ulvi alemle olan ilişkilerinin farklılıklarına göre, genel/bütün bir hakikatin ve ona ait ilahi ismin mazharıdır. Bu genel/bütün hakikatlerin ruhları Mele-i A'ladır. Bazı velilerin Cebrail, bazılarının Mikail, bazılarının da İsrail kalbi üzere oluşu buna dayanır. Nitekim bir hadiste de şöyle denilmektedir: **“Adem birinci semada, İsa ikinci semada, Yusuf üçüncü semada, Yunus dördüncü semada, Harun beşinci semada, Musa altıncı semada, İbrahim yedinci**

semadadır.” Bahsi geçen hadisteki peygamberlerin ruhlarının mekansız olduğu açıktır. Öyleyse burada kastedilen, bu peygamberlerin, mertebe, ilim, hal ve ümmetlerinin mertebeleri açısından belirli bir semayla ilişkilerinin güçlü oluşudur. Onların halleri, bu semaların hükümlerinin suretleridir.

Muhyiddin İbn Arabi hazretlerinin nefsi hikmeti Yunus’a ayırmasının sebebi ise, Yunus’un, hem insani nefslerde, hem de bedenleri yönetici olan hayvani benzerlerinde ortak olan genel/bütün sıfatın mazharı oluşudur -ki onun halleri de bu yöndedir.

Nefsler, yüce ve genel/bütün ruhlardan çıkmışlardır. Bu ruhlar, *akıllar* olarak isimlendirilir. İnsani nefler de, basit ve sürekli/sonsuz olmaları gibi, çeşitli açılardan bu ruhlara benzerler. Ne var ki, nefler, bu ruhların derecelerinden aşağı düştükleri, bedenle birleştikleri, bedeni yönetmek üzere mizaç hükümleri ile boyandıkları, ve bedeni yönetmekten ayrılamadıkları için bu ruhların özelliklerine sahip değildirler.

Hakk, (seçkin) kullarına acizliklerini ve yüce ruhların derecesine ulaşamayacaklarını göstermiştir. Onlar da, muhtaç oluşlarını ve bağımlılıklarını

görerek, Hakk'a tevazu ve zati muhtaçlık özelliğiyle yönelmişlerdir -ki bu yönelişlerinde Hakk ile aralarında herhangi bir vasıta yoktur. Bunun üzerine Hakk onların taleplerine karşılık vermiş ve kendi katından kuvvet ve nur ile onlara yardım etmiştir. Böylece onlar Allah'ın kudsi mertebesinden kendilerine bildirmek istediği yüce sırları bilirler, bu mukaddes mertebeye arzuları yansır ve onunla birleşirler. Vasıta hükümlerini kaldıran bu birleşme ile, kuvvet ve basiret sahipleri arasına katılırlar, her kapalı şeyin kapısı onlara açılır. Böyle nefslerinin yönetimi -herhangi bir suret ile sınırlanmaksızın- mutlak olarak

gerçekleşir ve aynı anda çeşitli suretleri de idare edebilirler. Bazen ilahi inayet bu nefslere bir kuvvet giydirir -ki onunla yüce ruhların mertebelerinde durabilirler ve bu durumda adeta onlar gibi olurlar. Bu durum, kendilerine tecelli edenin güzelliği ve bu yönden Rabb'lerinden kazandıkları nimetleri gördükleri vakit gerçekleşir.

Nefslerin elde ettikleri nimetin bereketinden, bedenleri idare etmekle sınırlanmış olan suretlerine de kuvvet ve nurlar yayılır. Böylece, bu kişilerin bedenleri uhrevi alemin yaratılış zamanına kadar baki kalır.

Yunus'un Kuran'da geçen hikayesinde;

- Balık, hayvani ruhu temsil eder.
Balıkta hayat özelliği zayıftır ve onun baskın bir nefsi yoktur. İnsandaki hayvani ruh da zayıflığından dolayı ölümü kabul eder. Halbuki, bedenın ölümüyle insandan ayrılan ruhun özellikleri ebedi olarak sabittir.
- Gemi, unsurlar aleminin bir örneğidir.
Unsurlardan meydana gelen mizaçların yapıları, gemilerin inşasında kullanılan malzemeler gibi çok ve çeşitlidir.
- **“Ona kadir olamayacağımızı zannetti.”**(Enbiya, 78) ayeti,
Yunus’un seslenişi ve Hakk’ın icabeti,
bedenleri idare eden nefslerin (mazhar

oldukları hakikatlere ve yüce ruhlara olan yakınlıklarına göre) hallerine işarettir.

- **“Onu yüz bin veya daha fazla kişiye peygamber olarak gönderdik.”**(Saffat, 67) ayeti ise, alemlerin hakikatlerinin esaslarına ve kuvvetlerine, ayrıca bunların 124000 civarında olan peygamberlerin sayısına göre olduğuna işarettir. Çünkü her nebi ve varisi, alemdeki genel/bütün bir hakikatin mazharıdır.

- **“İman ettiklerinde onlardan zillet azabını kaldırdık ve belirli bir süreye kadar kendilerini nimetlendirdik.”**(Yunus, 98) ayeti

de, kamillerin nefslerinden
bedenlerine ve kuvvetlerine yayılan
berekete işaret etmektedir.

Eyyub

Eyyub'un karşılaştığı sıkıntılar, onlar karşısındaki sabrı ve belalara her zaman eşlik eden belirsizlikten dolayı bu kelimedeki hikmet "gaybi" olarak isimlendirilmiştir.

Bela ve sıkıntılar, görünümleri bakımından bütün insanlara göre acı vericidir ve nefslerin doğalarına uygun değildir. Dolayısıyla, belalara ancak gaybi alemler ile ilişkisi güçlü olan, ilahi ve nebevi haberleri doğruladığı veya hissin ötesindeki alemlerden bizzat haberdar olduğu için bunların sonuçlarındaki faydalara dikkat eden kişi dayanabilir. Ne

var ki, insan, kesin veya müşahedeye (görme) dayanan bir iman ile belalara sabretmenin memnun kalınacak sonuçları olduğuna hükmetse bile, giden şeyin aynısının geriye dönmesi şart değildir.

Peygamberlere ve Allah ehlinin büyüklerine ulaşan bela ve sıkıntılar üç kısma ayrılırlar:

- Eksik makamlarının zevkini tamamlamalarını ve bu makamın zirvesine yükselmelerini temin eden kısım. Böylece onlar, söz konusu makamın içerdiği her şeyden haberdar olmakla onu kuşatır ve kendisine hakim olurlar.

- Ancak belirli bir çaba sonucunda kendisine ulaşmaları takdir edilmiş bir makamın gerçekleşmesini sağlayan kısım. Şöyle ki, büyüklerin ömürleri söz konusu makamın gerçekleşmesi için şart olan amelleri ortaya koymaya yeterli olmazsa, Allah bu kimselere belalar gönderir ve onlar da bunlara razı olarak ve bunları Allah'dan başkasına şikayet etmeyerek, takdir edilen makamın şartlarının mukabili olan batini amellerde bulunmuş olurlar. Bu durumda da ilahi ilim tarafından onlar için takdir edilmiş makam gerçekleşir.
- Büyüklerin hakikatlerinin aynalarının

genişliğinden kaynaklanan kısım.

Çünkü hakikatinin aynası daha geniş olan kimsenin, ilahi mertebeden olan şeyi kabulü de daha çoktur.

Dolayısıyla, bu kimsenin saadet veren hazlar ve Hakk'a yakınlığın artmasına sebep olan şeylerdeki payı ve Hakk'ın özel ikramları ile nasiplenmesi bolca olduğu gibi, unsuri mizaca uygun olmayan şeyleri kabulü de daha fazla olur. Söz konusu unsuri mizaç ile zorunluluk ve imkanı birleştirmek özelliği tamamlanır -ki böylece (ilahi) benzerlik sahih olur. Nitekim şöyle denilmektedir: **“Hiçbir şey yoktur ki katımızda onun hazineleri**

olmasın.”(Hicr, 21).

Yahya

Bu kelimeye ait hikmetin “celali” olarak isimlendirilmesi, Yahya’nın hem haline, hem de zatına, sıfatına ve ismine dayanmaktadır.

Allah ehline göre hali sıfatlar, ya cemal makamına, ya celal makamına ya da ikisini birleştiren kemal makamına aittirler. Yahya’ya hakim olan heybet, kabz, haşyet, vera, takva vb. sıfatlar, celal makamına aittirler.

Allah, Yahya’yı kendi mertebesine yerleştirmekle, onun isim ve sıfatını, zatının birliğine katmıştır. Çünkü O’nun

katında her türlü sayı ve sayılan ortadan kalkar. Böyle bir nimet ise Yahya'dan önce var olan hiç kimseye nasip olmamıştır.

Batını sebepler açısından Hakk ile ilişkisi güçlü kişinin Hakk'a izafesi de daha gerçek olur. Himmet, batını sebeplerden birisidir. Yahya'nın varlığı da,

Zekeriya'nın Meryem'in halini güzel görmesi ve himmetiyle Rabb'ine

yönelmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun için Zekeriya üç gün susmuş, Hakk'ı zikir ve tespih etmiştir -ki tüm bunlar

Yahya'nın istidadının kemali içindir.

Bunların sonunda da Allah şöyle demiştir:

“Doğduğu günde, öldüğü günde ve

diri olarak haşır olacağı günde ona selam olsun.”(Meryem, 15). Böylece Yahya, çocukluk halinde Hakk’dan hüküm, temizlik ve sevgi elde etmiştir. Aynı şekilde, Meryem’in susması da İsa’nın erken konuşmasının sebeplerinden biridir. Hatta, Yahya da insani bir babadan meydana gelmemiş olsa, İsa gibi daha beşikte iken konuşmaya başlardı. Çünkü varlık, zahir ve batınlık arasında devreder/döner (gider gelir) ve zahirden eksileni batın aldığı gibi, batından eksileni de zahir alır.

Zekeriya

Zekeriya'nın hikmetinin "maliki" olması, Malik isminin hallerine hakim olmasındandır. Mülk, şiddet; melik de şiddetli demektir.

Yahya ile müjdelendiğinde, Zekeriya şaşırılmış ve şöyle demiştir: **"Rabbim, benim nasıl çocuğum olur? Benim hanımım yaşlıdır, ben de yaşlandım."**(Meryem, 8). Allah da şöyle cevap vermiştir: **"Öyledir. Rabb'in buyurdu ki: O, bana göre kolaydır. Daha önce sen hiç bir şey değilken de seni yaratmıştım."**(Meryem, 9). Bu gibi şeyler, görünür sebepler açısından

gerçekleşmesi zor, hatta imkansız olsa bile Hakk'a göre çok kolaydır.

“Onun için zevcesini ıslah

ettik.”(Enbiya, 90). Şüphesiz ki, Hakk,

Zekeriya'ya ve zevcesine alışılmış dışında,

rabbani ve gaybi bir kuvvet ile yardım

etmemiş olsaydı, hanımı müsait olmaz ve

Zekeriya'dan hamile kalamazdı. Batını

sebeplerin hükmü, zahiri ve alışılmış

sebeplerin hükmünden güçlü olduğundan,

bu kuvvet netice vermiş ve karşılık

doğurmuştur. Söz konusu kuvvet,

Hakk'dan Zekeriya'ya ve zevcesine ulaştığı

gibi, onlardan da Yahya'ya ulaşmıştır.

Bunun için ona şöyle denilmiştir: **“Ey**

**Yahya, kitabı kuvvetle tut.”(Meryem,
12).**

İlyas

Bu hikmet, Allah'ın kendisiyle İlyas'ı yaratmış olduğu, "inasi" sifata aittir.

Böylece İlyas, hem insanlarla, hem de meleklerle ahbablık yapmıştır.

Yüce ruhların kuvvetleri ile insani mizaç kuvvetleri arasında farklı tarzlarda karışımlar vardır. Bu karışımlar, ulvi ruhlar ile insani mizaçlar arasında etkenlik/edilgenlik ve galibiyet/mağlubiyet ilişkileri ortaya çıkarır. Dünyada görülen, suyun havaya, havanın ateşe ve benzerlerine dönüşmesi vb. değişimler de bunlardan kaynaklanır. Yine bu yüzden, ruhanileşen insanlardan

bazıları meleki mertebeye ulaşırlar ve bunların mizaçlarına ait kuvvetleri ruhani kuvvetlerin hükmü altında silinir. Böyle bir insanın dünya aleminde ortaya çıkması da meleğin “yakışıklı bir insan suretinde” gözükmesine benzer. Onu görenler, beş özellikten (manevi, ruhani, misali, hissi, birleştirici/zati) birisinin hükmüne göre onu görürler.

Gören ile görülen arasında zati bir ilişki olduğunda, ruhanileşmeden önceki asli suretinde görülür. İsa'nın -meleki ilişkisine rağmen- zuhurunun doğal surette olması böyledir ve bir insan olan annesinden kazanılmıştır. Öte yandan,

Hızır'ın görülmesi ise izafi olur ve mertebedeki ortaklığa göre gerçekleşir. Buna göre, mertebeden olan payın farklılaşmasıyla, Hızır'ın sureti de değişir. Çünkü, gören ve görülen arasında zati bir ilişki olmadığında, görülen, gören ve görülenin ortaklaştığı bir özellik, fiil ya da hal üzere ve bu ortaklığın kalitesine göre bir kemalde olur. Bu, aynanın, kendisine yansıyan şey ile olan ilişkisidir.

Allah ehli bu konuda şöyle der: “Hakk'ın tecelli ettiği kimsedeki tecellisi, Kendisine göre değil, tecelli olunanana göredir.”

Nitekim Allah, zamansız ve mekansız olmakla birlikte, **“Nerede olursanız, O**

sizinle beraberdir.”(Hadid, 4)

demektedir. Aynı bağlamda, Resulullah (Salat ve Selam üzerine olsun) haber vermektedir ki: **“Şüphesiz, kul namaz kılmaya kalktığında Allah onun vechi karşısında durur.”**

Ruhanileşmesinden önce İlyas’ın ruhani ve doğal kuvvetleri arasında meydana gelen karışım, eşite yakın bir tarzda gerçekleştiği için, İlyas, hem yüce, hem de aşağı mertebelerle ilişki içinde olmuştur.

Meleki ve insani yaratılış arasında bir berzah olmakla, her iki yaratılışın hükümlerini de kendinde toplamıştır.

Lokman

İhsanın ve diğer sıfatların temelde üç mertebesi vardır: İlk, orta ve yüce.

Lokman kelimesine ait hikmetin ihsan sıfatına bitişmesinin sırrı, ihsanın ilk mertebesinin hükümleri ile hikmet hükümleri arasında birlik ve ortaklık olmasına dayanır. Nitekim, ihsanın ilk mertebesinin hükmü ve gereği, gereken bir şeyi, gerektiği gibi yapmak iken; hikmetin gereği de, bir şeyi en uygun şekilde yerli yerine koymak üzere nefse sahip olunmasıdır.

Nefsini Allah'ın rızasına aykırı tasarruflardan, yararsız söz ve

görüşlerden, bozuk

düşüncelerden/tavsiyelerden/nasihatlerde

n ve bilinen/öğrenilen alışkanlıklardan

koruyabilen, ihsanın birinci mertebesinin

hükümlerine dahil olur.

İhsanın orta mertebesi ise Resulullah'ın

(Salat ve Selam üzerine olsun) şu sözünde

cevaplanmıştır: **“İhsan, Allah'ı**

görüymüş gibi ibadet etmendir.”

Yani Hakk'ı, şahsi görüşlere, tevillere,

kıyaslara yönelmeden ve sıfatlarda

ortaklık bulunduğu vehmine sapmadan,

indirdiği kitaplarda ve gönderdiği

peygamberlerin ifadelerinde Kendisini

nitelediği şekilde bilmektir.

İhsanın son ve yüce mertebesi ise “görür gibi” olmaksızın müşahededir. Bu mertebeye Kuran’da şöyle işaret edilmektedir: **“İhsan sahibi olarak kendisini bütünüyle Allah’a teslim eden kimse, gerçekten de sağlam bir kulba yapışmıştır. Bütün işlerin sonu Allah’a varır.”**(Lokman, 22)

Nitekim Allah ehlinin büyüklerinden biri de şöyle demiştir: “Görmediğim Rabb’e ibadet etmem.” Resulullah ise bu duruma şöyle dikkat çekmiştir: **“Namaz nurdur... Gözümün nuru namazdadır.”** Bu yüzden o, namaz sırasında -önünü gördüğü gibi- arkasını

da görürdü.

Harun

Harun kelimesine ait olan “imamet” hikmeti, zorlamayı ve önde olmayı vurgulayacak biçimde hilafete işaret etmektedir.

İmamet, uluhiyet ile arada vasıta olup olmaması açısından ikiye ayrılır. Vasıtasız gerçekleştiğinde, kişi varlıkta hem genel, hem de kayıtlı hüküm sahibi olabilir. Bu da aynen İbrahim’e söylenen şu sözde olduğu gibidir: **“Muhakkak ki ben seni insanlara imam yapacağım.”**(Bakara, 126). Vasıtalı gerçekleştiğinde ise Harun’un, kardeşi Musa tarafından kavmi üzerine halife bırakılması gibi, sadece

kayıtlı olmak durumundadır. Nitekim Musa ona şöyle demiştir: “**Bana kavmimde halife ol ve salih davran.**”(Araf, 162). Ebubekir’in “Hz. Peygamber’in halifesi” oluşu da buna örnektir. Öte yandan Resulullah (Salat ve Selam üzerine olsun), ahir zamanda zuhur edecek Mehdi’yi “Allah’ın halifesi” olarak isimlendirerek, Mehdi’nin hilafetinin ve hükmünün genelliğine ve Allah’ın vasıtasız halifesi olduğuna işaret etmiştir.

Her resul, savaşmak ile memur değildir. Resulullah’ın peygamberliğinin ilk zamanında da ona “**Senin üzerine**

sadece bildirmek düşer.”(Al-i İmran, 25) denilmiştir. Yine Kuran’da şöyle ifadeler geçmektedir: **“De ki: Ey kafirler! Benim dinim bana, sizinki sizedir.”**(Kafirun, 1), **“De ki: Rabbinizden gelen haktır. Dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin.”**(Kehf, 29). Ancak daha sonra Resulullah savaşmak ile emrolunmuş ve şu ayetler inmiştir: **“Müşriklerle topluca savaşınız.”**(Tevbe, 36), **“Onları nerede bulursanız öldürün.”**(Nisa, 91).

Kılıç (savaş hükmü) ile gönderilen her peygamber, Hakk’ın halifesi ve büyük

(ulu'l azm) peygamberidir. Bu kimseler, Allah'ın bildirilerini ulaştırmak ve gönderilmiş oldukları kimseleri imana (teslimiyete) zorlayan kimselerdir. Eğer bu kimseler direnirlerse, peygamberler onlarla savaşırlar.

Musa ve Harun'un kılıç ile gönderilmiş olduklarında kuşku yoktur. Onlar, risalet ve hilafet görevini birleştiren Allah'ın halifelerindedir. Bununla birlikte, imamlık görevinde Harun'un Hakk ile arasında kardeşi Musa vasıta olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla Harun, (aynı zamanda ulu'l azm peygamber olmakla) imametini iki çeşidini de birleştirmiş ve

onun imamlık ile olan ilişkisi
vurgulanmıştır.

Musa

Bu kelimeye ait hikmet, Musa'nın mertebesinin yüksekliğine ve dört açıdan diğer peygamberlerin büyük kısmına olan üstünlüğüne bağlı olarak "ulvi" sifata izafe edilmektedir.

Musa'nın üstünlüklerinin ilki, arada melek veya başka bir vasıta olmaksızın Allah'dan doğrudan ilim almasıdır. İkincisi, Hakk'ın onun için Tevrat'ı kendi eliyle yazmasıdır.

Nitekim Resulullah (Salat ve Selam üzerine olsun) şöyle haber vermektedir:

**“Allah, Tevrat'ı kendi ile yazmış,
Tuba ağacını kendi eli ile dikmiş,
Adn cennetini kendi eli ile yaratmış**

ve Adem'i de iki eli ile yaratmıştır.”

Üçüncüsü, Resulullah'a ait camilik makamıyla yakın ilişkisidir. Nitekim şöyle denilmektedir: **“Nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa, hepsini Musa için levhalarda yazdık.”** (Araf, 165). Hakk, Zahir isminin ikramlarından Musa'nın payını çoğalttığında, Batın isminin hükümlerinin bir yönünü de ona göstermek istemiştir. Bu yüzden onu Hızır ile buluşturmuş ve bu beraberlik neticesinde de ona irade ve emir hükümleri arasındaki farkı ve kendisine verilen ilmin ötesinde de bir takım ilim ve sırlar olduğunu göstermiştir. Ne var ki,

-hakikat karşısında- şeriat Musa'ya hakim olmuş ve o, bu beraberliğe daha fazla sabredememiştir. Bu olay hadislerde şöyle geçmektedir: **“Allah'ın rahmeti bize ve Musa'nın üzerine olsun. Keşke haberleri bize anlatılması için sabretse idi.”**, **“Eğer Musa sabretmiş olsaydı garip şeyler görürdü, fakat eleştirisi onu arkadaşından ayırmıştır.”** Musa'nın üstünlüğünün dördüncü sebebi ise ümmetinin sayıca diğer ümmetlerden fazlalığıdır.

Halid

Halid ile ilişkili “Samed” ismi, niyetlenmek ve yönelmek anlamına gelir. Çünkü Halid, yaşadığı dönemde peygamberliğinin hükmünü izhar edememiş ve buna karşın ölümünden bir sene sonra kabrinin ziyaret edilmesini vasiyet etmiştir. Bu ziyaret ile, bildiklerini Hakk’ın dilediği şekilde kavmine haber vermeyi umuyordu. Ancak kavminin gençleri buna izin vermediğinden, onun peygamberliği de berzahi olmuştur. Dolayısıyla Resulullah (Salat ve Selam üzerine olsun) onu dikkate almamış ve bir hadiste şöyle gelmiştir: **“Ben İsa b.**

**Meryem'e insanların en yakınıyım,
çünkü benim ile onun arasında bir
peygamber yoktur.”**

Muhammed

Bu kelimeye ait iki hikmet vardır:

Genellik/bütünlük ve şahsiyet hikmetleri.

Her şey, belirli bir açıdan ve özel bir yönden Hakk'ın mazharıdır. Kendileri ile mümkünlerin var olduğu bu yönden Hakk'ın bir ismi ortaya çıkar. Bu varlık, Hakk'a ancak bu yönden ve bu açıdan istinat eder. Her varlığın Hakk ile olan durumu böyledir. Ne var ki, peygamberler ve Allah ehlinin büyükleri ile diğerleri arasında fark vardır. Çünkü onlar, genel/bütün isimlerin mazharlarıdır. Onlar ile diğerleri arasındaki fark, tekil öğeler ile kendinde birden fazla öğeyi

barındıran cinsler ve türler gibidir. Cinsler ve türler, hüküm ve kuşatıcılıkta farklılaştıkları gibi, peygamberler ve veliler arasında da bu yönden üstünlük farkları vardır. Nitekim Resulullah (Salat ve Selam üzerine olsun) buna şöyle işaret etmiştir: **“Bir peygamber gelir, yanında üç-beş kişi; bir peygamber gelir, onunla iki kişi; bir peygamber gelir, onunla tek kişi bulunur; bir peygamber de gelir, onun yanında hiç kimse yoktur.”**

Zatının mutlaklığı açısından hiçbir varlık Hakk ile ilişkili değildir. Allah ehlinin büyüklerinin ulaştığı son nokta, Hakk ile

irtibatlarının ilk belirme mertebesine çıkmasıdır. Sıfat ve isimlerin kaynağı olması açısından bu mertebe, vahdaniyeti yönüyle Hakk'a izafe edilen bütün belirmeleri birleştiren ahadiyeti takip eder. Ayrıca zati şereflerin sonuçları olan “zorunluluk hükümlerini” ve çoğalan imkana ait sınırlılıklarıyla ve muhtelif istidatlarıyla Hakk'dan taşan tek varlığı çoğaltan, mümkün bilinenlerin hükümleri açısından imkan mertebesine izafe edilen şeyler olan “imkan hükümlerini” de birleştirir.

Resulullah ve onun kamil varislerinin birinci belirme mertebesi ile ilişkisi

diğerlerinden farklıdır. Çünkü bu, onların nihai mertebeleri değildir. Onlar, Hakk'dan başka kimsenin bilemeyeceği bir hal ile diğerlerinden ayrılırlar. Bu özel hali, kamil insan olması gerektiğini öğrendikleri dışındakilere söylemezler. Bu kişinin kendileri tarafından terbiye edilmesi de Hakk'ın en kamil işlerindedir.

İlahi isim ve sıfatların mertebeleri kuşatma, ilişme ve tesir etme açısından farklılık gösterir. Örneğin; Halık, Bari, Musavvir, Kabız, Basıt vb. isimler Kadir ismine dahildirler. Kadir ismi ise Mürid ismine, Murid ismi de Alim ismine tabidir.

Her peygamberin getirmiş olduğu mucize(ler) alemin esaslarına aittir ve mazharı oldukları ilahi isme göredir. Aralarındaki derecelenme de buna göre ortaya çıkar. Nitekim, **“Biz peygamberleri birbirine üstün kıldık.”**(Bakara, 253) denilmektedir. Ancak risaletin hakikatinin bir olduğu da **“Resullerden hiçbirini ayırt etmeyiz.”**(Bakara, 275) ayetinde belirtilmiştir. Öyleyse üstünlük, risaletin kendisinde değil, mazharı olunan ilahi isme göre risaletin kaynağında ortaya çıkmaktadır.

Yaratıklarla ilgili hükmün ve onlara ilişmenin kaynağı ilimdir. Su da ilmin mazharı olduğundan, ilahi hikmetin kemali açısından Hakk'ın yaratıkları üzerindeki hükmünün suretini getirecek olan ilk elçinin (Nuh) mucizesinin de su olması gerekmiştir.

Kelam (ifade) sıfatı, ilmin suretlerinin bir nispeti, ilmin suretlerinden birisi ve kendisinden bir paydır. Bu suret ise “Ol!”dur. Bununla Hakk'ın yaratıklarına tesirinin kapısı açılır ve varlıklar, ilim mertebesinden harice, çeşitli cins/tür/şahıslar olarak ve eserlerinin dünya ve ahirette devamlılıklarına göre

ortaya çıkarlar.

Hakk, Kalem'e "**İlmimi kıyamete kadar yaratıklarım üzerine yaz.**" diye emrettiği için kelamın hükmü Allah'ın bu alemde takdir ettiği bilinenlerin hepsini kuşatmıştır. Resulullah'ın mucizesi de kelam olmuş, şeriatı -kısmi veya sınırlı olmaksızın- bütün yaratıkları içine almış ve ahirete bitişmiştir. Öyle ki, Hızır dahi Resulullah'ın peygamberliğine ve şeriatına katılmıştır. Resulullah'ın elçiliğinin ve şeriatının kuşatıcılığından dolayı tüm yeryüzü ona ve ümmetine temiz kılınmış, mescit olmuştur. Ayrıca Ay'da tasarruf etmesi, bu semanın hilafet seması olması

açısından önemlidir. Şöyle ki, bütün göklerin kuvvetleri ve meleklerin yönelimleri, aleme ve mensuplarına dağılmadan önce bu gökte toplanırlar. Resulullah, peygamberlerin sonuncusu ve tam kuşatıcılık özelliğinde olmakla feleklerin en kapsamlısında tasarruf etmiştir.

İnsan için bu alemde ve bu yaratılışta gerçekleşmemiş hiç bir kemal, ölümden sonra ahiret diyarında gerçekleşmez.

Resulullah'ın toplayıcılık özelliğine işaret eden kemalleri çoktur, ancak bu alemde bunların pek çoğu gizlidir. Bunlardan bazılarını kendisi bize bildirmiştir:

- Vefatından beş gün önce arz ve semanın anahtarları kendisine verilmiştir.
- Kıyamet gününde şefaahet yetkisi kendisinde olacaktır.
- **“Ben Arş’ın sağında Rabb’imin katında dururum ve benden başka kimse orada duramaz.”**
- **“Kıyamet günü ben insanların efendisiyim.”**

Burası örtme ve gizleme alemi olduğundan, Resulullah sahip olduğu kemalleri gizlemeyi tercih etmiştir. **“O gün gizlilikler ortaya çıkar”**(Tarık, 9) ayetinin gereğine göre ise tüm kemaller

ahirette ortaya çıkarlar, çünkü orası
övünme yeridir.

Resulullah'a özgü kılınmış kemallerden
birisi de her çeşit perdeyi yırtan "kamil
dostluk" makamıdır -ki Hakk tarafından
sevilmiş olmak (mahbub) demektir. Bu
mertebe İbrahim'e ait perdeli dostluk
mertebesinin üzerindedir. Bu mertebe,
seven ve sevilenlerden her birisinin diğeri
için bir ayna olduğu mertebedir. Böylece
onlardan her biri hem seven, hem de
sevilen olur, içermiş oldukları şeyler
bütünü ile birbirlerine yansır.

Her peygamberin derecesi, Resulullah'a
ait toplayıcılık mertebesine yakınlığı

oranındadır. Buna göre bazı peygamberlerin mucizeleri daha genel olmuş ve diğerlerininkini içermiştir. Örneğin İbrahim, Kabe'nin yapımına ayrılmış ve bu alemi terk ettikten sonra da yeryüzünün ruhaniliğinin yeri olan yedinci semaya yerleştirilmiştir. Böylece o, alemin hem sureti hem de ruhaniliği ile münasabet elde etmiştir. Çünkü yeryüzü hilafet yeri ve cem mertebesinin sureti, Kabe ise yeryüzünün merkezi, yaratılış ve dürülme noktasıdır. Ayrıca Allah, İblis'in kendisiyle Adem'e karşı böbürlendiği ateşi de İbrahim'e boyun eğdirmiştir. Musa'ya ise su boyun eğdirilmiş,

(kendisine hitap edilen) ağaç, asa ve kendisinden on iki pınarın fişkırıldığı taş mucize olarak verilmiştir. Ayrıca Hakk ona ihtiyaç duyduğu şeyin (ateş) suretinde tecelli etmiştir.

İsa da zevk ve hal olarak Muhammedi toplayıcılık hükmü ile boyandığından, ölüleri diriltmek, çamurdan yaptığı kuşa üflemek, körleri iyi etmek, insanların evlerinde yediklerini ve depoladıklarını bilmek ve gökten sofrayı indirmek vb. mucizelerle ortaya çıkmıştır.

Allah'ın dilemesi ve yardımıyla kitap tamamlandı. Tüm övgüler O'nun içindedir.